

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ผู้หญิงไทยถูกปลูกฝังมาโดยตลอดตั้งแต่อดีตกาล ว่าต้องเป็นผู้หญิงที่ดี เป็นเมียและแม่ที่ดี คือ เป็นผู้หญิงที่ใจดี เอื้ออาทร อ่อนหวานเป็นกุลสตรี เชื่อฟัง เคารพ และปรนนิบัติสามี พร้อมกับความเป็นแม่ที่ดี คือ รักลูกอย่างไม่มีเงื่อนไข พร้อมจะเสียสละและทำทุกอย่างเพื่อความสุขของลูก ภาพดังกล่าวได้สืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน เป็นเหตุให้ผู้หญิงไทยทุกคนมีภาพดังกล่าวติดตัวและต้องปฏิบัติตามแบบที่สังคมคาดหวัง เมื่อผู้หญิงไทยถูกกระบวนการสร้างภาพต่างๆ ดังกล่าวเข้ามาครอบงำทั้งในด้านของความเป็นผู้หญิงที่ดี แม่ที่ดี ที่ต้องรักลูกโดยการหาสิ่งที่ดีที่สุดสำหรับลูก เช่น การเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ ตามหลักทางการแพทย์ในปัจจุบันได้กล่าว

ในอดีตกาล การเลี้ยงลูกด้วยนมแม่เป็นทางเลือกเดียวสำหรับการเลี้ยงดูบุตรเหมือนกันกับสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมทั่วไป เรื่อยมาจนถึงศตวรรษที่ 17 ซึ่งเป็นยุคของการปฏิวัติอุตสาหกรรม นมผงได้กลายมาเป็นอาหารยอดนิยมสำหรับการเลี้ยงดูทารกน้อย เนื่องจากเป็นสิ่งที่สะดวกสบายและทันสมัย จนกระทั่งในศตวรรษที่ 18 ได้มีการหันกลับมาให้ความสนใจในการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่อีกครั้ง โดยมีการให้เหตุผลว่าการไม่เลี้ยงลูกด้วยนมแม่นั้นจะทำให้เด็กขาดความอบอุ่นจากแม่ ทำให้เด็กมีสุขภาพที่ไม่แข็งแรง ซึ่งจะเห็นได้ว่าการให้ความหมายของน้ำนมแม่นั้น เปลี่ยนแปลงไปในแต่ละยุคสมัย โดยที่ตอนแรกการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่นั้นเป็นเรื่องธรรมชาติ ต่อมานมผงกลับได้รับความนิยมสำหรับใช้ในการเลี้ยงลูกแทนนมมารดา และในปัจจุบันนมแม่ได้กลายเป็นอาหารเพื่อสุขภาพ

เมื่อข้อมูลทางการแพทย์ออกมากล่าวว่า นมแม่เป็นอาหารที่ดีและเหมาะสมกับทารกมากที่สุดเพราะมีสารอาหารครบถ้วนต่อการเจริญเติบโตของร่างกายและสมอง ซึ่งไม่มีอาหารอื่นใดมาทดแทนหรือเทียบเท่าได้ โดยเฉพาะคุณค่าที่สำคัญทางโภชนาการ ด้านภูมิคุ้มกันโรคและด้านจิตสังคม (วรวรรณ แพทย์หลักฟ้า, 2540) และหากทารกไม่ได้รับนมแม่เลยหรือได้รับนมแม่เป็นระยะเวลาสั้นๆ นั้น ก็อาจก่อให้เกิดปัญหาหลายประการ ทั้งทางด้านร่างกายและจิตใจ ปัญหาด้านร่างกายนั้น ทารกจะมีความเสี่ยงต่อการติดเชื้อได้ง่ายโดยเฉพาะการติดเชื้อในระบบทางเดินอาหาร ทางเดินหายใจ ระบบทางเดินปัสสาวะ (Howie et al., 1990; Earle, 2003: 136) และการติดเชื้อในหู ทารกเกิดโรคอูจาระร่วงอย่างรุนแรงบ่อยครั้ง (Fricker, 1993 อ้างใน วรวรรณ แพทย์หลักฟ้า, 2540)

ส่วนทางด้านจิตใจที่เห็นชัดคือ การที่ทารกได้รับนมแม่เป็นระยะเวลาสั้นๆ หรือไม่ได้รับเลยจะทำให้สายสัมพันธ์ระหว่างมารดาและทารกไม่ดีเท่าที่ควร ส่งผลต่อการพัฒนาทางด้านจิตใจ เมื่อโตขึ้นจะเป็นบุคคลที่มองโลกในแง่ร้าย มีพัฒนาการไว้วางใจผู้อื่นไม่ดีเท่ากับทารกที่ได้รับนมแม่ (วินเพ็ญบุญประกอบ, 2532)

ประโยชน์ของการเลี้ยงทารกด้วยนมแม่ไม่ได้เกิดขึ้นเฉพาะกับทารกเท่านั้น หากยังส่งผลต่อตัวของแม่ด้วยเช่นกัน เนื่องจากช่วยให้ลดความเสี่ยงการเป็นมะเร็งเต้านมและมะเร็งรังไข่ (Earle, 2003: 136-137) ช่วยให้มีดลูกหดตัวดี กลับเข้าสู่สภาพเดิมเร็วขึ้นและลดภาวะการฉีกขาดหลังคลอด ฯลฯ (วิไลศรี สิริหงส์ทอง, 2533 อ้างใน กาญจนา คำดี, 2537) พร้อมกันนี้จากการศึกษาของ Kitzinger (1997; Earle, 2003: 137) พบว่าการที่ผู้หญิงให้นมลูกยังช่วยให้ผู้หญิงมีความเชื่อมั่นในตัวเองและมีความผูกพันกับทารกสูง ทำให้ผู้หญิงมีความสุข มีความละเอียดอ่อนเป็นประสบการณ์ที่ทำให้พลังกับผู้หญิงและเป็นสิ่งที่คุ้มค่าโดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่าย

อย่างไรก็ดี ในขณะที่ประโยชน์และคุณค่าของน้ำนมแม่เป็นที่ยอมรับโดยทั่วไป แต่การลดลงของการเลี้ยงทารกด้วยนมแม่ทั้งอัตราและระยะเวลากลับเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นทั่วโลกทั้งประเทศที่พัฒนาแล้วและกำลังพัฒนา เช่น ในประเทศสหรัฐอเมริกา เมื่อปีค.ศ. 1982 ทารกที่ได้รับนมมารดาเป็นเวลานาน 6 เดือนมีจำนวนร้อยละ 29 ในขณะที่ในปีค.ศ. 1989 ลดลงเหลือร้อยละ 18 (Jacobi & Levin, 1993 อ้างใน วรพรรณ แพทย์หลักฟ้า, 2540) สำหรับประเทศอินโดนีเซียปีค.ศ. 1980-1988 มารดาเลี้ยงบุตรด้วยนมมารดานาน 3 เดือน มีร้อยละ 98 และในปีค.ศ. 1986-1991 ลดลงเหลือร้อยละ 53 (กองทุนเพื่อเด็กแห่งสหประชาชาติ, 1994 อ้างใน วรพรรณ แพทย์หลักฟ้า, 2540) ส่วนในประเทศไทยมีการศึกษาเกี่ยวกับระยะเวลาที่ให้นมมารดาระหว่างปี ค.ศ. 1969-1979 พบว่าระยะเวลาเฉลี่ยของการให้นมแม่เริ่มมีแนวโน้มลดลง โดยในปี ค.ศ. 1969 มารดาในชนบทให้นมมารดาแก่บุตรเป็นระยะเวลานาน 22.4 เดือน และในเขตเมืองให้นมมารดาแก่บุตรเป็นระยะเวลานาน 12.9 เดือน ส่วนในปี ค.ศ. 1979 ระยะเวลาในการให้นมมารดาแก่บุตรในชนบทลดลงเหลือ 17.3 เดือน ในขณะที่เขตเมืองลดลงเหลือ 8.4 เดือน (Notzen, 1984 อ้างใน วรพรรณ แพทย์หลักฟ้า, 2540) นอกจากนี้ยังมีข้อมูลการสำรวจการเลี้ยงบุตรด้วยนมแม่ทั่วประเทศ ของกองอนามัยครอบครัวกรมอนามัย เมื่อ พ.ศ. 2536 พบว่า มารดาที่เลี้ยงบุตรด้วยนมมารดาเพียงอย่างเดียวเป็นระยะเวลานาน 4 เดือน มีเพียงร้อยละ 1.9 เท่านั้น โดยตั้งเป้าไว้ที่ไม่ต่ำกว่าร้อยละ 30 (แผนพัฒนาเด็กและเยาวชนในระยะแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 7 พ.ศ. 2535-2539) ซึ่งถือว่าน้อยมาก จากรายงานการศึกษาดังกล่าวจึงแสดงให้เห็นว่า ทั้งอัตราและระยะเวลาในการเลี้ยงบุตรด้วยนมแม่มีแนวโน้มลดลงอย่างชัดเจน

อย่างไรก็ตาม นับแต่ศตวรรษที่ 18 เป็นต้นมา แม้ว่าประโยชน์และคุณค่าของนมแม่จะเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไป แต่สถิติของการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่กลับมีลดลง ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นทั่วโลก ทั้งประเทศที่พัฒนาแล้วและกำลังพัฒนา จากการสำรวจพบว่าอัตราการเจ็บป่วยและอัตราการตายของเด็กทารก เกิดจากการที่ทารกไม่ได้รับนมจากแม่นั้น ทำให้ประเทศต่างๆ ออกมารณรงค์และสนับสนุนให้ผู้เป็นแม่ หันกลับมาเลี้ยงลูกด้วยนมตนเอง เพื่อเพิ่มอัตราการรอดชีวิตของทารกและเป็นการสร้างคนรุ่นใหม่ให้สังคมซึ่งผู้หญิงเองก็ยอมรับเนื่องจากความห่วงใยในชีวิตลูก

สำหรับระยะเวลาที่เหมาะสมในการเลี้ยงทารกด้วยนมแม่นั้น องค์การอนามัยโลกและองค์การทุนเพื่อเด็กแห่งสหประชาชาติ (WHO & UNICEF) ได้ตระหนักถึงสภาพปัญหาการป่วยและตายของทารกที่ไม่ได้รับการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ที่เหมาะสม คือให้แม่เลี้ยงลูกด้วยนมแม่อย่างเดียวโดยไม่กินอาหารอื่นแม่แต่น้ำในระยะทารกอายุ 6 เดือนแรก (Exclusive Breastfeeding; EBF) ดังนั้นจึงได้นำกลวิธีการงาน “โรงพยาบาลสายสัมพันธ์แม่ลูก เพื่อส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่” (Baby Friendly Hospital Initiative) ซึ่งยึดหลักการปฏิบัติบันได 10 ขั้น สู่ความสำเร็จในการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่มาเป็นแกนในการดำเนินงาน (ดูรายละเอียดหน้า 45) ในที่นี้ประเทศไทยเองก็เป็นประเทศหนึ่งที่ประสบปัญหาการลดลงของทั้งอัตราและระยะเวลาของการให้นมแม่ เมื่อรัฐได้เล็งเห็นถึงสถานการณ์และปัญหาการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ที่ลดลง จึงได้มีการรณรงค์ส่งเสริมการเลี้ยงบุตรด้วยนมแม่เช่นเดียวกับหลายๆ ประเทศ โดยดำเนินการแก้ไขปัญหาระยะยาว ไม่ว่าจะเป็นการรณรงค์ให้แม่ตระหนักถึงประโยชน์ของการให้นมแม่ จัดตั้งโครงการสายสัมพันธ์แม่-ลูก โครงการสายใยรักครอบครัว การออกกฎหมายให้ผู้หญิงสามารถลาคลอดได้ 90 วัน ห้ามมีการโฆษณาหรือแจกจ่ายนมกระป๋องสำหรับทารก เพื่อให้แม่เลี้ยงลูกด้วยนมตนเองได้อย่างเต็มที่

จากการกระตุ้นการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่เหล่านี้ ก็ยังพบว่าอัตราการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ยังค่อนข้างน้อย ซึ่งจากการสำรวจของสำนักงานสถิติแห่งชาติในปี 2552 พบว่า แม่เลี้ยงลูกด้วยนมแม่เพียงอย่างเดียว 6 เดือน มีเพียงร้อยละ 15.1 (สำนักสถิติสังคม, 2553) ซึ่งถือได้ว่าไม่เป็นไปตามเป้าที่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 9 (พ.ศ. 2545 – 2549) ตั้งไว้ว่าทารกควรได้รับนมแม่เพียงอย่างเดียว 6 เดือน ไม่น้อยกว่าร้อยละ 30 (รายงานการประชุมกรมอนามัย, 2550) ซึ่งจะเห็นได้ว่าการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ของประเทศไทยยังเป็นปัญหาที่รัฐจะต้องหาแนวทางแก้ไขที่มากขึ้น สิ่งต่างๆ เหล่านี้ก็เพื่อสุขภาพที่ดีของเด็กที่จะเป็นอนาคตของชาติต่อไป

ด้วยเหตุนี้มาตรการการส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่จึงเกิดขึ้นเรื่อยๆ โดยได้โหมส่งเสริมให้ผู้กระทำการให้นมลูก เมื่อกระแสนิยมนมแม่เกิดขึ้น โดยให้การทำเป็นแม่ที่ดีได้ แม่ต้องเลี้ยงลูกด้วยนมตนเองเพียงอย่างเดียวเป็นระยะเวลานาน 6 เดือน (Exclusive Breastfeeding) และให้ต่อไปควบคู่กับอาหารเสริมที่เหมาะสมเป็นระยะเวลา 2 ปีหรือเกินกว่านั้น

เพื่อสุขภาพที่ดีของลูกน้อย ตามความรู้ทางการแพทย์ แต่แม่ทุกคนก็ไม่สามารถปฏิบัติตามได้ทั้งหมด แม่บางคนต้องต่อสู้กับสิ่งที่เป็นอุปสรรคต่างๆ ที่เข้ามาเกี่ยวข้องในการเลี้ยงลูกด้วยนมตนเอง เช่น ปัญหาด้านร่างกายของแม่ที่ให้นมลูกลำบาก อาทิ ห้วนมบอด ห้วนมสั้น ห้วนมแตก หรือแม้กระทั่งเวลา การต้องการพักผ่อน/ความเป็นส่วนตัว เป็นต้น รวมทั้งเมื่อสภาพสังคมและเศรษฐกิจได้เปลี่ยนแปลงไป ทำให้บทบาทผู้หญิงเปลี่ยนแปลงไปด้วย ผู้หญิงมีโอกาสดำเนินการศึกษา และมีความจำเป็นทางเศรษฐกิจที่จะต้องออกไปทำงานนอกบ้าน จึงทำให้ผู้หญิงมีบทบาทในสังคมมากขึ้น ซึ่งเห็นได้ว่าหน้าที่ของผู้หญิงไม่ได้มีแค่หน้าที่ในบ้านเหมือนในอดีตเท่านั้น ปัจจุบันชีวิตการงานนอกบ้านได้กลายมาเป็นเป้าหมายที่ยิ่งใหญ่ของผู้หญิงเช่นเดียวกับผู้ชายด้วยเช่นกัน เหล่านี้จึงเป็นเหตุให้ผู้หญิงต้องรับภาระมากขึ้น รวมไปถึงมีเวลาในการเลี้ยงลูกน้อยลง และเมื่อผู้หญิงต้องกลายเป็นแม่ อุดมการณ์ของความเป็นผู้หญิงและอุดมการณ์ความเป็นแม่ที่ต้องเป็นผู้หญิงที่มีจิตใจดี รักลูกอย่างไม่มีเงื่อนไข พร้อมจะเสียสละและมอบสิ่งที่ดีที่สุดเพื่อลูกดังที่เคยกล่าวมาแล้ว สิ่งต่างๆ เหล่านี้ต่างเข้ามาตอกย้ำให้พวกเธอต้องมีพฤติกรรมและบทบาทเป็นไปตามความคาดหวังของสังคม ทำให้คนเป็นแม่เกิดความขัดแย้งในตัวเอง คือต้องการเป็นแม่ตามที่สังคมคาดหวัง แต่แม่ก็ต้องพบกับอุปสรรคต่างๆ ในการให้นมบุตรดังที่กล่าวมาข้างต้น เข้ามารุมเร้า จึงเป็นสิ่งที่น่าสนใจอย่างยิ่งว่าจากการเข้ามาของกระแสความนิยมนมแม่ที่ค้ำคองถึงแต่ประโยชน์ของน้ำนม โดยที่มองข้ามตัวบุคคลและเงื่อนไขของความเป็นแม่ในสังคมปัจจุบันที่ไม่สามารถเลี้ยงลูกด้วยนมตนเองได้อย่างเต็มที่เหล่านี้ แม่ได้มีความทุกข์ ความรู้สึกนึกคิดหรือปฏิบัติกรอย่างไรต่อสิ่งที่เกิดขึ้นนี้

1.2 คำถามการวิจัย

ภายใต้กระบวนการสร้างกระแสความนิยมนมแม่ในสังคมไทยปัจจุบัน ได้มีกระบวนการอะไรบ้างที่เข้ามามีบทบาทกับแม่หลังคลอด และแม่หลังคลอดผู้มีอุปสรรคในการให้นมบุตร ได้มีเสียงสะท้อน รวมทั้งแนวคิดและวิธีปฏิบัติการต่อกระบวนการเหล่านั้นอย่างไร พร้อมทั้งแม่มีปัญหาหรือเงื่อนไขชีวิตอะไรบ้างในการเลี้ยงลูกและให้นมบุตร

1.3 วัตถุประสงค์การศึกษา

1. เพื่อทำความเข้าใจในกระบวนการสร้างทางสังคม ของกระแสความนิยมนมแม่ในสังคมไทยปัจจุบัน
2. เพื่อศึกษาแนวคิด เสียงสะท้อน ต่อกระบวนการสร้างกระแสความนิยมนมแม่ และวิธีปฏิบัติการของแม่หลังคลอดผู้มีอุปสรรคในการให้นมบุตร

3. เพื่อเข้าใจถึงปัญหาหรือเงื่อนไขชีวิตของแม่หลังคลอด ที่สัมพันธ์กับพฤติกรรมการเล่นลูกและให้นมบุตรในสังคมไทยปัจจุบัน

1.4 ขอบเขตการศึกษา

ในการศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษาได้กำหนดขอบเขตในการศึกษาไว้ดังนี้

7.1 ขอบเขตทางด้านประชากรในการศึกษามีดังนี้

- ศึกษาเลือกทำการศึกษากับประชากรที่คลอดกับโรงพยาบาลที่รับนโยบาย โรงพยาบาลสายสัมพันธ์แม่ลูก
- ผู้ศึกษาเลือกทำการศึกษากับประชากรที่เป็นแม่หลังคลอด ที่มีอุปสรรคทางด้านร่างกายในการเลี้ยงลูกด้วยนมมารดา และลูกมีอายุไม่เกิน 6 เดือน

7.2 ขอบเขตในด้านเนื้อหาที่ใช้ในการศึกษาประกอบด้วย

- สภาพทางสังคมและวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการสร้างกระแสมความนิยมนมแม่
- เสี่ยงสะท้อนและปฏิบัติการที่มีต่อกระแสมความนิยมนมแม่ ของแม่หลังคลอดที่มีอุปสรรคในการให้นมบุตร

1.5 แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ค้นคว้าเอกสารและงานวิจัยต่าง ๆ เพื่อเป็นพื้นฐานในการศึกษา โดยนำเสนอในหัวข้อต่อไปนี้

1.5.1 เพศ — เพศสภาพ

นักสตรีนิยมอเมริกัน-อังกฤษ ได้ให้ความหมายของคำว่าเพศ (Sexuality) เป็นการจัดประเภทตามชีววิทยา ความแตกต่างทางด้านสรีระ ส่วนเพศสภาพ (Gender) เป็นประเภทที่ถูกสร้างขึ้นทางสังคม (Socially Constructed) (วิระดา สมสวัสดิ์, 2545: 7) เป็นการจัดการทางสังคมของความแตกต่างระหว่างเพศในด้านต่างๆ โดยสามัญสำนึก ผู้คนส่วนใหญ่จะรู้สึกว่าเป็นชายหญิงเป็นผลของสภาพทางสรีระที่แตกต่างกัน และจะเข้าใจว่า Sexuality เป็นเรื่องธรรมชาติ ลักษณะทางเพศของคนเป็นเรื่องของชีวะปัจจัยเป็นตัวกำหนด (Biological Determinism) เรื่องเพศเป็นเรื่องของการตอบสนองความต้องการที่เป็นไปตามที่ระบบต่าง ๆ ในร่างกายเรียกร้อง ปัจจัยต่างๆ อาทิ ฮอร์โมน โครโมโซม ฯลฯ จะเป็นสิ่งบ่งบอกลักษณะความเป็นไป และความต้องการของแต่ละเพศ สิ่งเหล่านี้เป็นปรากฏการณ์ที่ไม่มีวันเปลี่ยนแปลง มีลักษณะเป็นสากล อาทิ ผู้หญิงเป็น

ผู้รับหน้าที่ในการตั้งท้องโดยธรรมชาติ ผู้ชายเป็นเพศที่มีความต้องการทางเพศมากกว่าผู้หญิง ฯลฯ นอกจากนี้แล้วยังหมายถึงการกำหนดบุคลิกความเป็นเพศ หรือเพศสภาพที่เป็นธรรมชาติของแต่ละเพศ อันได้แก่ เพศชายจะต้องมีลักษณะของความเป็นชาย (Masculine) อาทิ มีความหนักแน่น ก้าวร้าว เข้มแข็ง มีเหตุผล หรือความสามารถในการคิดอย่างเป็นระบบ มีความสามารถในการวิเคราะห์และเข้าถึงเรื่องที่เป็นนามธรรม มีความสามารถในการควบคุมอารมณ์ ฯลฯ ส่วนเพศหญิงจะต้องมีลักษณะของความเป็นหญิง (Feminine) อาทิ บอบบาง ถ่อมตน พร้อมทั้งจะให้ความช่วยเหลือในทุกเรื่อง เป็นห่วงเป็นใยในผู้อื่น อ่อนโยน เอาใจใส่ อ่อนไหว ไม่เห็นแก่ตัว ฯลฯ ในสังคมหนึ่งๆ จะมีความพยายามทุกวิถีทาง ที่จะทำให้เพศชายดำรงลักษณะของความเป็นชาย และผู้หญิงดำรงลักษณะความเป็นหญิง ไว้เพื่อที่จะรักษาระเบียบธรรมชาติ และความสงบสุขของสังคมไว้ และความสัมพันธ์ทางเพศที่ปกติและเป็นธรรมชาตินั้นจะต้องเป็นความสัมพันธ์ต่างเพศ (Heterosexuality) ซึ่งมีจุดมุ่งหมายหลักคือการสืบพันธุ์ (สินิทธิ์ สิทธิรักษ์, 2546: 247-248)

สำหรับแนวคิดแล้วความหมายของ Sexuality นั้นแตกต่างไปจากความคิดข้างต้นโดยสิ้นเชิง โดยแนวคิดชี้ให้เห็นว่าที่สุดแล้ว Sexuality เป็นเรื่องของ “การประกอบสร้างทางสังคม” (Social Construction) ซึ่งความหมายว่าตัวตน การกระทำความรู้สึกเกี่ยวกับเรื่องเพศของแต่ละคนนั้น มิได้เกิดจากปัจจัยทางชีวภาพ หากแต่เป็นผลผลิตของพลังทางสังคมและประวัติศาสตร์ Sexuality ได้รับการสรรค์สร้างและให้ความหมายจากวัฒนธรรมที่แวดล้อมคนที่อยู่ในวัฒนธรรมนั้นๆ ไม่ว่าจะเป็นการสั่งสอนจากโรงเรียน กฎหมาย คำจำกัดความทางการแพทย์ นโยบายทางสังคม จิตวิทยาและวัฒนธรรมร่วมสมัยที่ร่วมกันสร้างและให้ความหมายเกี่ยวกับสิ่งต่างๆ เกี่ยวกับเรื่อง Sexuality ของคน ดังนั้นพฤติกรรมของเราล้วนถูกกำกับและให้ความหมายทั้งสิ้น สิ่งที่เราารู้สึกเหมือนกับเป็นเรื่องธรรมชาติทั้งหลายแท้จริงแล้วถูกปัจจัยต่างๆ ทางสังคมและวัฒนธรรมชี้นำทั้งสิ้นว่าสิ่งใดถูกต้อง รับได้ เป็นไปได้ และเป็นธรรมชาติ (เพ็งอ้างในสินิทธิ์ สิทธิรักษ์, 2546)

แต่อย่างไรก็ตามสำนักการประกอบสร้างทางสังคม (Social Constructionism) ก็มีได้หลาย หรือปฏิเสธปัจจัยทางชีวภาพเสียทีเดียว เนื่องจากถึงที่สุดแล้วการเรียนรู้ประสบการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นเรายังคงต้องใช้ร่างกายของเราเป็นสื่อในการรับรู้ เรายังคงมีความต้องการ (Desire) ที่ต้องการการตอบสนอง โดยเฉพาะในเรื่องเพศ ย่อมปฏิเสธไม่ได้ว่าเมื่อชาย-หญิง มีอวัยวะเพศแตกต่างกันก็ย่อมมีการตอบสนองความรู้สึกผ่านอวัยวะที่แตกต่างกันนี้ไม่เหมือนกัน หากแต่การที่เราจะตอบสนองความต้องการเหล่านี้ เราต่างก็ถูกสั่งสอนผ่านการเรียนรู้จากสังคมว่าการตอบสนองความต้องการอย่างไรถึงจะเรียกว่าถูกต้อง อาทิ จะต้องเป็นความสัมพันธ์ต่างเพศเท่านั้น จึงจะเป็นความสัมพันธ์ที่ยอมรับได้ หรือในช่วงเวลาหนึ่งที่มีความเชื่อว่าการสำเร็จความใคร่ด้วยตัวเองทำให้ตาบอด เป็นต้น (เพ็งอ้างในสินิทธิ์ สิทธิรักษ์, 2546) พร้อมกันนี้ เพจ (Paige) (อ้างในกาญจนา

แก้วเทพ, 2541: 226) ได้กล่าวว่า ความไม่สบายทางกายและทางใจในระหว่างมีประจำเดือนนั้นมิได้มีสาเหตุมาจากธรรมชาติของร่างกาย แต่น่าจะมีสาเหตุมาจากสังคมมากกว่า และเมื่อได้มีการวิจัยยืนยัน ก็พบข้อเท็จจริงว่า อาการต่างๆที่เกิดขึ้นกับสตรีนั้นก็เนื่องมาจากความคาดหวังและการปฏิบัติต่อสังคมที่มีต่อเรื่องการมีรอบเดือนของสตรี และเมื่อทำการเปรียบเทียบระหว่างวัฒนธรรมก็จะเห็นข้อเท็จจริงได้ชัดเจนขึ้น กล่าวคือ ในสังคมที่มีวัฒนธรรมซึ่งถือว่า การมีรอบเดือนของหญิงจัดเป็นอาการเจ็บป่วยชนิดหนึ่ง บรรดาสตรีในสังคมนั้นก็เกิดอาการเจ็บป่วยต่างๆ ในทางตรงกันข้าม สำหรับในสังคมที่ถือว่า เรื่องดังกล่าวเป็นเรื่องปกติ ผู้หญิงในสังคมนั้นก็จะไม่มีอาการเจ็บป่วยเกิดขึ้น

จากการอธิบายบนฐานของชีววิทยา สตรีนิยมเห็นว่ามันมีผลต่อการจำกัดพื้นที่ทางสังคมการเมืองของผู้หญิง ทำให้ผู้หญิงถูกกีดขวางให้อยู่ภายในกรอบกิจกรรมที่เกี่ยวกับการเลี้ยงดูลูกในครอบครัว จำกัดสิทธิสตรีผู้หญิงในการมีส่วนร่วมในกิจกรรมสาธารณะต่างๆ ทางการเมือง การศึกษาและโอกาสทางเศรษฐกิจ (อภิญา เฟื่องฟูสกุล, 2546: 57-58) Millett เสนอว่า เรื่องของเพศเป็นเรื่องการเมือง เพราะความสัมพันธ์หญิง-ชาย เป็นกระบวนการที่สร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ผู้ชายเป็นผู้ควบคุมทั้งโลกสาธารณะและโลกส่วนตัว อุดมการณ์ชายเป็นใหญ่จะให้ความสำคัญกับความแตกต่างทางชีวภาพจนเกินความเป็นจริง และสร้างความเชื่อที่ว่าบทบาทความเป็นชาย (Masculine) เป็นบทบาทที่เหนือกว่า และบทบาทความเป็นหญิง (Feminine) เป็นบทบาทที่เป็นรองเสมอ อุดมการณ์นี้มีอิทธิพลมาก เพราะได้แทรกซึมเข้าสู่คนในสังคมผ่านทางสถาบันต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นทางวิชาการ ศาสนา ครอบครัว แต่ละสถาบันจะตอกย้ำและให้เหตุผลถึงความด้อยกว่าของผู้หญิงซึ่งทำให้ผู้หญิงส่วนใหญ่ซึมซับความรู้สึกด้อยนั้นเข้าไปในตัวเอง (Tong, 1995 อ้างในชูศักดิ์, 2542: 236)

นอกจากนี้เพศยังมีการแบ่งหน้าที่กันตามอวัยวะอีกด้วย กล่าวคือทางกายภาพผู้หญิงมีมดลูกนั้นจึงต้องทำหน้าที่อุ้มท้อง และคลอดลูก ดังนั้นผู้หญิงโดยทั่วไปจึงต้องรับผิดชอบภาระหน้าที่ต่างๆ ภายในบ้านด้วย เช่น เลี้ยงดูเด็ก ทำงานบ้าน ปรนนิบัติรับใช้สามี และสมาชิกทุกคนในครอบครัว เป็นต้น ส่วนหน้าที่ของผู้ชายคือภาระงานนอกบ้าน ทำให้ผู้ชายมีโอกาสแสวงหาความรู้ รวมทั้งมีการถ่ายทอดให้เด็กผู้ชาย เช่น ผ่านการบวชเรียน (สมศักดิ์ สามัคคีธรรม, 2538 และ ชีรนารถ กาญจนอักษร, 2542) จึงทำให้โลกสาธารณะเป็นพื้นที่ของผู้ชาย ทั้งกิจกรรมต่างๆ ทางด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคม ที่เป็นเรื่องของการกำหนดความเป็นไปของโลกภายนอกนั่นเอง (ชลิดา ภรณ์ ส่งสัมพันธ์, 2541: 183)

เพศหญิงเพศชายเป็นข้อเท็จจริงทางสรีระ แต่การจะกลายเป็นผู้หญิงหรือเป็นผู้ชายเป็นกระบวนการทางวัฒนธรรม “เราไม่ได้เกิดมาเป็นผู้หญิง แต่เรากลายเป็นผู้หญิง” นั่นก็คือ ความเป็น

ผู้หญิงไม่ได้มาจากธรรมชาติ แต่เป็นการสร้างขึ้นในสังคม(ผู้ชาย) (สุชีลา ดันชัยนันท์, 2540) กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ วัฒนธรรมสร้างความเป็นหญิงเป็นชายในสังคมขึ้น วัฒนธรรมเป็นตัวสร้างความเป็นเพศ วัฒนธรรมเป็นผู้บอกว่าเราควรปฏิบัติตัวอย่างไร คิดอย่างไร และเราควรจะทำอย่างไรจากผู้อื่น และเมื่อวัฒนธรรมเป็นผู้กำหนดความเป็นหญิงความเป็นชาย วัฒนธรรมจึงเป็นผู้บอกว่าผู้หญิงและผู้ชายควรต้องทำตัวอย่างไร กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือความเป็นเพศเป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างสังคม เป็นการจัดการทางสังคมของความแตกต่างระหว่างเพศในด้านต่างๆ เป็นพฤติกรรมที่ถูกเรียนรู้ทางสังคม และเป็นความคาดหวังของสังคมที่สัมพันธ์กับเพศสองเพศ เช่น ผู้หญิง (ในวัฒนธรรมไทย) ต้องเป็นคนเรียบร้อย ไม่พูดเสียงดัง ไม่สบถ ในขณะที่ผู้ชายไม่ถูกคาดหวังให้เป็นเช่นนั้น หรือภรรยาต้องเชื่อฟังสามี สามีต้องเป็นผู้นำในครอบครัว หรือผู้หญิงต้องให้ความสำคัญกับหน้าที่ของภรรยาและแม่มากกว่าการประสบความสำเร็จในหน้าที่การงาน ในขณะที่ผู้ชายต้องทำงานเพื่อประสบความสำเร็จซึ่งเป็นเรื่องที่สำคัญที่สุด หรือผู้ชายต้องเป็นผู้เกี่ยวพาราสี ถ้าผู้หญิงคนใดเป็นผู้เกี่ยวพาราสีผู้ชายก่อนผู้หญิงคนนั้นจะถูกตำหนิจากสังคม สิ่งเหล่านี้เป็นความคาดหวังที่สังคมมีต่อความเป็นหญิงความเป็นชาย และถ้าใครไม่ทำตามที่สังคมคาดหวัง ก็จะพบกับสิทธิานุมัติ (Sanction) จากสังคมในเชิงลบ เช่น การตักเตือนหรือเยาะเย้ย ถากถาง สิ่งต่างๆ เหล่านี้ ทำให้ทั้งผู้หญิงและผู้ชายต้องปฏิบัติตามที่วัฒนธรรมของสังคมกำหนด และเนื่องจากความเป็นหญิงความเป็นชายในสังคมถูกกำหนดจากวัฒนธรรม ดังนั้นความเป็นหญิงความเป็นชายจะแปรเปลี่ยนไปตามเวลาและสถานที่ กล่าวคือ ความเป็นหญิงความเป็นชายในยุคสมัยหนึ่งอาจไม่เป็นความเป็นหญิงความเป็นชายในอีกยุคสมัยหนึ่ง เช่น สังคมไทยในอดีต ผู้หญิงในชนชั้นกลางหรือชนชั้นสูงถูกคาดหวังให้อยู่กับบ้าน ดูแลครอบครัว การทำงานนอกบ้านถือว่าเป็นเรื่องที่ไม่ดีเกียรติ แต่ในปัจจุบันการทำงานนอกบ้านของผู้หญิงเป็นเรื่องปกติและในบางส่วนเป็นความจำเป็นของครอบครัว (วารุณี ภูริสินสิทธิ์, 2545)

ในสังคมปัจจุบันเมื่อยุคสมัยเปลี่ยนแปลงไป ผู้หญิงเข้าสู่พื้นที่ของชายมากขึ้น แต่ระบบชายเป็นใหญ่ก็ยังคงอยู่ ทั้งที่ผู้หญิงก็มีสิทธิ การศึกษา และรายได้เป็นของตัวเอง ทั้งนี้เพราะกระบวนการอบรมบ่มเพาะทางสังคมที่เริ่มตั้งแต่วัยเด็ก ทำให้ผู้หญิงยอมรับการกำหนดบทบาทโดยมีเพศเป็นตัวกำหนด รวมทั้งยอมรับแบบแผนการจัดสรรอำนาจอย่างไม่เท่าเทียมกันระหว่างชายหญิง (สุชีรา และ จิรติ, 2529 อ้างใน บัณฑิต ผังนิรันดร์, 2539: 17) เห็นว่าผู้หญิงยอมรับในอำนาจของผู้ชาย โดยผ่านกระบวนการขัดเกลาทางสังคม

ดังนั้นเพศจึงไม่ได้เป็นธรรมชาติ แต่ถูกสร้างโดยกระบวนการทางสังคม ไม่ว่าจะเป็นการตอบสนองความต้องการทางเพศ หรือระบบความหมายที่เกี่ยวกับเพศ ล้วนเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น เรื่องส่วนตัวของบุคคล เป็นเรื่องส่วนตัวก็เนื่องจากถูกควบคุมและกำกับอย่างเข้มงวดโดยสังคม

ศาสนา และรัฐ ถูกตัดสินโดยใช้หลักศีลธรรมและผลกระทบที่มีต่อสังคมส่วนรวมมากกว่าความพึงพอใจของบุคคล ดังนั้นความหมายเรื่องเพศจึงเกิดจากการตีความของสังคม และวัฒนธรรมความเชื่อ

1.5.2 ความเป็นผู้หญิง

จากที่กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า ความเป็นเพศ ความเป็นผู้หญิง เกิดจากการประกอบสร้างทางสังคม บทบาทของผู้หญิงที่เกี่ยวข้องกับการเจริญพันธุ์จึงเป็นสากลภายใต้วิถีทางชีววิทยาที่เชื่อว่าผู้หญิงมีหน้าที่หลัก คือให้กำเนิดและเลี้ยงดูบุตรซึ่งส่งผลถึงการแบ่งหน้าที่กันทำ โดยผู้หญิงต้องกลายมาเป็น ผู้รับผิดชอบกิจกรรมทุกชนิดภายในบ้านและถูกกีดกันออกจากกิจกรรมทางเศรษฐกิจและการเมือง การมองผู้หญิงโดยให้ความสำคัญต่อการทำหน้าที่ด้านการเจริญพันธุ์เพียงด้านเดียวมีผลต่ออคติต่อบทบาทเพศหญิง (มัลลิกา มัติโก, 2542: 49) กล่าวคือ ผู้หญิงไม่ได้เกิดมาเป็นผู้หญิง แต่ถูกทำให้กลายเป็นผู้หญิงในภายหลัง

ตามวาทกรรมมาร์กซิสต์ การเปลี่ยนจากระบบสังคมผู้หญิงเป็นใหญ่และระบบสมรสแบบหมู่มาสู่ระบบการสมรสแบบผัวเดียวเมียเดียวและสังคมผู้ชายเป็นใหญ่นั้นถือเป็นก้าวที่ยิ่งใหญ่ของประวัติศาสตร์มนุษยชาติ และการก้าวไปสู่การกดขี่ระหว่างเพศที่รุนแรง ชัดเจน และมีความเข้มข้น การสมรสแบบผัวเดียวเมียเดียวนั้นมิใช่การประนีประนอมระหว่างผู้หญิงกับผู้ชาย แต่เป็นการที่ผู้หญิงตกเป็นทาสในครัวเรือนของผู้ชาย ระบบการสมรสแบบผัวเดียวเมียเดียวนั้น มิใช่การก้าวไปสู่ความเป็นอารยะของมนุษยชาติ แต่เป็นการเปิดฉากการก้าวถอยหลังที่ยังคงมีอิทธิพลอยู่จนปัจจุบัน การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวก่อให้เกิดหน่วยทางสังคมใหม่ที่เรียกว่า “ครอบครัว” ขึ้นในสังคมผู้ชายเป็นใหญ่ การสมรสแบบผัวเดียวเมียเดียวเป็นการบ่งชี้ถึงพันธนาการของผู้หญิงภายใต้ผู้ชาย ดังที่เองเกลส์ได้อธิบายที่มาของคำว่า ครอบครัว (family) ไว้ว่า แท้จริงแล้วคำว่า family หรือ familia มิได้หมายถึงความรู้สึกผูกพัน ความอบอุ่นอย่างที่เข้าใจในปัจจุบัน เพราะตามคำดั้งเดิมของคำว่า family ที่เริ่มใช้ในสังคมโรมันนั้นมาจากภาษาละติน famulus ซึ่งมีได้หมายถึงคู่สมรสและลูกๆ หากแต่หมายถึง “ทาส” เท่านั้น famulus หมายถึงทาสในครัวเรือน และคำว่า familia หมายถึงจำนวนทาสทั้งหมดที่ผู้ชายคนหนึ่งเป็นเจ้าของ คำดังกล่าวนี้ถูกสร้างขึ้นในสมัยโรมันเพื่อรองรับหน่วยทางสังคมที่เกิดขึ้นใหม่อันมีหัวหน้าหรือผู้นำหน่วย สังคมที่ว่าเป็นผู้ปกครองควบคุมภริยาบุตร และทาสของตน ซึ่งคำว่า “ครอบครัว” นี้เกิดขึ้นเพื่อบ่งบอกถึงสถานะอำนาจของความเป็นพ่อของผู้ชายที่มีสิทธิเด็ดขาดต่อความเป็นความตายของผู้ที่อยู่ใต้การปกครอง รูปแบบหรือลักษณะของครอบครัวที่เกิดขึ้นนี้แสดงให้เห็นการก้าวเข้าสู่ระบบการสมรสแบบผัวเดียวเมียเดียว เพราะลักษณะครอบครัวที่ว่าเป็นนี้สร้างเงื่อนไขที่ผู้หญิงผู้เป็นภริยาจะต้องจงรักภักดีต่อผู้ชายเพียงคนเดียว และรวมถึง

เงื่อนไขของการมีอำนาจแต่ผู้เดียวของผู้ชายที่มีต่อบุตรด้วย ผู้หญิงจะต้องอยู่ใต้อำนาจของผู้ชายอย่างไม่มีเงื่อนไขใดๆ ถ้าผู้เป็นสามีจะฆ่าภริยาของเขาเสียก็ได้มีความผิดแต่อย่างใด เพราะนั่นเป็นการแสดงออกซึ่งสิทธิอันชอบธรรมของเขา เมื่อผู้ชายมีสิทธิต่อความเป็นความตายดังว่านี้แล้ว ฉะนั้นจึงไม่เป็นเรื่องแปลกแต่ประการใดที่ผู้ชายจะขกผู้หญิงหรือบุตรของตนให้กับผู้คนดังสิ่งของหรือทาส เพราะเจตจำนงของผู้หญิงถูกกำหนดให้ตกอยู่ภายใต้เจตจำนงและความต้องการของสามีของนาง และไม่เป็นการสมควรอย่างยิ่งที่ผู้หญิงจะมีบทบาทในทางการผลิตของสังคมนอกจากเป็นที่ตั้งครรภ์ เลี้ยงบุตร และเป็นผู้รับใช้สามีผู้ซึ่งเป็นผู้มีความสัมพันธ์โดยตรงในทางการผลิตของสังคม ซึ่งประจักษ์พยานหลักฐานของพัฒนาการถอยหลังนี้คือ คำนิยามหรือจิตสำนึกความเชื่อที่ปรากฏอยู่ในคำสอนในคัมภีร์ไบเบิลและนัยของพุทธชาดก อันเป็นอุดมการณ์จิตสำนึกจอมปลอมที่ถูกผลิตขึ้นภายใต้เงื่อนไขที่ผู้ชายครอบครองปัจจัยการผลิต และมีการสะสมความมั่งคั่งในการกำหนดเนื้อหาความหมายของธรรมชาติและบทบาทของผู้หญิงต่อผู้ชายและต่อสังคม (ลินีท์ ลิทธิรักษ์, 2546: 104-105)

ความเป็นเมียและความเป็นแม่เป็นคุณลักษณะที่สังคมนำไปเชื่อมโยงกับเพศ สถานะของผู้หญิงอย่างใกล้ชิด ไม่เพียงแต่บทบาททั้งสองนี้จะเกี่ยวข้องกับร่างกาย อันเป็นตัวตนส่วนพื้นฐานที่สุดของมนุษย์ หากยังเกี่ยวเนื่องกับการสืบพันธุ์ให้ดำรงอยู่ต่อไป สรีระของเพศหญิงจึงเป็นจุดเริ่มต้นสำหรับกระบวนการหล่อหลอมทางสังคมซึ่งเข้ามาจับ และแต่งเติม เสริมสร้างคุณสมบัติต่างๆ เพื่อให้ผู้หญิงมีศักยภาพที่จะเป็นเมียและแม่ที่ดีต่อไป ดังที่ได้พบเห็นการฝึกฝนอบรมเด็กผู้หญิงให้มีกริยามารยาทเป็นกุลสตรี และให้มีเพศทัศนะในรูปแบบเฉพาะที่แตกต่างจากเด็กชาย (เสนาะ เจริญพร, 2548: 40) หรือสรุปง่ายๆ ว่าร่างกายเป็นผลพวงที่เกิดมาจากสังคม

ผู้หญิงไทยก็เฉกเช่นกับผู้หญิงอื่นๆ ทั่วโลกในปัจจุบันที่กำลังแสดงบทบาทต่างๆ พร้อมกันในทุกยุคสมัย ไม่ว่าจะเป็นงานนอกบ้านหรือในบ้าน ซึ่งต่างจากอดีตกาล ที่ผู้หญิงมีหน้าที่และบทบาทเฉพาะการเป็นภรรยาหรือการเป็นมารดา แต่ในสภาพความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจและแรงผลักดันต่างๆ ทำให้ผู้หญิงไม่สามารถจำกัดบทบาทอยู่แต่เฉพาะในบ้านหรือในครัว จำเป็นต้องออกมาแสดงบทบาทของการเป็นผู้หญิงทำงานนอกบ้าน เพื่อมีส่วนร่วมในการหารายได้ให้ครอบครัว แต่เนื่องจากการเรียนรู้เรื่องบทบาททางเพศ (Sex Role) แต่เขี้ยวร้าย ทำให้ผู้หญิงเกิดทัศนคติที่เรียกว่า เป็นกับดักทางวัฒนธรรม (Culture Trap) ทำให้ชีวิตการทำงานนอกบ้านของผู้หญิงต้องเผชิญกับความยุ่งยากนานัปการ อาทิ Biernat & Wortman (1991) พบว่าผู้หญิงทำงานวิชาชีพประเมินตัวเองทางลบ ถึงบทบาทของการเป็นมารดาที่ดีหรือเป็นภรรยาที่ดี และมีความรู้สึกผิดที่ไม่สามารถแสดงบทบาทเหล่านั้นอย่างสมบูรณ์แบบ มีทฤษฎีหลายทฤษฎีที่กล่าวถึง การคาดหวังของบทบาทเพศหญิง เช่น ทฤษฎีโครงสร้างหน้าที่ของ Parson กล่าวว่า ผู้หญิงเป็นเพศที่ตั้งครรภ์ ให้กำเนิดมนุษย์ จึง

มีหน้าที่เลี้ยงดูลูก ผู้หญิงจึงควรทำหน้าที่เป็นแม่บ้าน ส่วนผู้ชายมีหน้าที่อย่างอื่นที่อยู่นอกบ้าน (จรรยา เศรษฐบุตร และ อุมารักษ์ ภัทรวาณิชย์, 2541: 5-7)

ลักษณะร่วมอีกประการหนึ่งของกิจกรรมที่ผู้หญิงทำอยู่ในบ้าน ไม่ว่าจะเป็นการทำกับข้าว ถูบ้าน ซักผ้ารีดผ้า ฯลฯ กิจกรรมเหล่านี้ล้วนแต่เป็นไป “เพื่อคนอื่น” ทั้งสิ้น มิใช่เพื่อตนเองเลย เช่นเวลาคิดจะทำกับข้าว ในความนึกคิดของแม่บ้านชั้นดีก็คือ คุณพ่อชอบกินอะไร คุณลูกชอบกินอะไร โดยจะลืมนึกไปเลยว่า แล้วตัวเราเองชอบกินอะไร ทั้งนี้นางบ้านถูกกำหนดความหมายให้เป็นงานผลิตซ้ำ เพื่อสืบทอดสมาชิกคนอื่นๆ ในสังคม เป้าหมายของการทำงานบ้านจึงอยู่ที่คนอื่นๆ มิใช่อยู่ที่ตัวเอง ในการนี้ อุดมการณ์ที่อบรมหล่อหลอมให้ผู้หญิงเป็นเพศที่เสียสละตัวเองเพื่อคนอื่น ประเภท “คุณแม่คนดีที่หนึ่งเลย” “ภรรยาที่ยืนเคียงข้างสามีตลอดเวลา” จะทำงานเสริมซ้ำ เป็นการลงกลอนชั้นที่สองควบคู่ไปกับการทำกิจกรรมงานบ้านของผู้หญิง ความรู้สึกเสียสละตัวเองเพื่อคนอื่น จะเป็นน้ำหล่อเลี้ยงที่ผลักดันให้กลุ่มแม่บ้านที่อาจรู้สึกเบื่อหน่ายกับงานบ้าน หรือรู้สึกอึดอัดกับการหมกมุ่นอยู่แต่ในบ้าน สามารถทำกิจกรรมดังกล่าวอยู่ในชั่วเวลาปี และหากเมื่อใดก็ตามที่เธอต้องการจะยกเลิกการทำกิจกรรมงานบ้าน และหันมาทำอะไรเพื่อตัวเองบ้าง (เช่น ปลีกตัวไปพักผ่อนต่างจังหวัดสักช่วงเวลาหนึ่ง ให้พ่อๆ ลูกๆ หาอะไรกินกันเอง) เมื่อนั้นกลไกด้านความรู้สึกผิด (Guilt Feeling) ก็จะเริ่มทำงานทันที (กนกศักดิ์ แก้วเทพ, 2544: 102)

ความรู้สึกผิด (Guilt Feeling) ในที่นี้ นักสตรีนิยมหลายท่านได้ค้นคว้ากลไกความรู้สึกดังกล่าว ว่าเกิดขึ้นกับผู้หญิงได้อย่างไร และความรู้สึกนั้นทำหน้าที่อย่างไรบ้าง ประการแรก ผลจากการอบรมบ่มเพาะให้ผู้หญิงต้องอยู่ที่บ้าน เธอจึงถูกตัดขาดจากโลกภายนอก จากโลกแห่งการทำงาน โดยเฉพาะผู้หญิงชนชั้นกลางที่มีสามีเป็นผู้หาเลี้ยงฝ่ายเดียว จากสภาพความเป็นจริงดังกล่าว โอกาสที่ผู้หญิงแม่บ้านเต็มเวลา/เต็มชีวิตเหล่านี้ จะได้ประสบความสำเร็จในชีวิตการงานด้วยตัวเองจึงขาดหายไป (ส่วนงานบ้านนั้นเป็นงานที่ไม่มีความสำเร็จ มีแต่ความล้มเหลวเพียงด้านเดียว อันจะเกิดขึ้นเนื่องมาจากการไม่ได้ทำ) ฉะนั้นความรู้สึกผิดประการแรกของกลุ่มผู้หญิงกลุ่มนี้ก็คือ พวกเธอไม่มีโอกาสจะได้เกิดความภาคภูมิใจในความก้าวหน้าของชีวิตการงานเลย กลไกที่งานต่อมาของสังคมก็คือ เพื่อชดเชยความรู้สึกผิดในข้อแรก ผู้หญิงเป็นแม่บ้านเต็มตัวจึงถูกสอนให้ชดเชยความรู้สึกผิดด้วยการทุ่มเทตัวเองในการสนับสนุนความสำเร็จในชีวิตของคนอื่น อันได้แก่ สามีในขั้นแรก และลูกๆ ในขั้นต่อมา สำหรับในกรณีของผู้หญิงที่ออกไปทำงานนอกบ้านพร้อมๆ กับทำงานบ้านพร้อมๆ กัน แน่แน่นอนว่า ภายใต้เงื่อนไขเวลาอันจำกัดที่ต้องทำ “งานหลวงก็ไม่ให้ขาดงานราษฎร์ก็ไม่ให้เว้น” นั้น เธอย่อมจะทำสองอย่างให้ได้ทั้งคู่ไม่ได้ และจะต้องบกพร่องในงานใดงานหนึ่งอยู่ตลอดเวลา เช่น แม่ที่มีงานยุ่งที่บริษัทจนไม่มีเวลาเอาใจใส่ลูกหรือทำงานบ้านไม่เรียบร้อย ก็จะรู้สึกผิดอย่างมาก ในทางตรงกันข้าม หากต้องไปดูแลลูก จนทำให้งานในที่ทำงาน

บทพร้อม เธอก็จะรู้สึกผิดอีกเช่นกัน กล่าวโดยสรุปก็คือ ไม่ว่าผู้หญิงดำรงอยู่ในสถานะแบบใดแบบหนึ่งทีกล่าวนมาแล้ว “ความรู้สึกผิด” ก็จะตามมาหลอกหลอนเธอด้วยเหตุผลใดเหตุผลหนึ่ง ความรู้สึกที่ว่ามันเป็นความรู้สึกของเราเอง เป็นความรู้สึกที่เกาะกินใจผู้หญิงอยู่ตลอดเวลา และยังทำหน้าที่เป็นตัวหยุด (break) ที่สำคัญที่จะทำให้ผู้หญิงส่วนใหญ่ตัดสินใจที่จะอยู่ที่บ้าน และคอยหนุนช่วยคนอื่นให้ประสบความสำเร็จ อันเป็นที่มาของคำกล่าวที่ว่า “เบื้องหลังผู้ชายที่ประสบความสำเร็จ จะมีผู้หญิงที่คอยให้การสนับสนุนยืนอยู่” (กนกศักดิ์ แก้วเทพ, 2544: 86-88)

การที่ผู้หญิงถูกจำกัดบทบาทหน้าที่บางอย่าง และขณะเดียวกันก็ถูกคาดหวังในบางบทบาท ทั้งนี้เพราะโครงสร้างสังคมที่หล่อหลอมความเป็นเพศที่ใช้เกณฑ์ความแตกต่างทางสรีระระหว่างชายหญิง เป็นมาตรฐานในการแบ่งงาน แบ่งหน้าที่ เพศหญิงเป็นเพศที่ทำให้กำเนิดตัวอ่อน และต้องทำหน้าที่เลี้ยงดูลูก เพราะผู้หญิงเท่านั้นที่มีน้ำนม ถือว่าผู้หญิงเป็นผู้มีพลังอำนาจในตัวเอง เป็นแหล่งอาหารของมนุษยชาติ ปีศาจปิตุโศลกจึงสร้างวาทกรรมเพื่อกดทับอำนาจของผู้หญิงผ่านร่างกาย ผ่านคำพูด คำสอนทั้งที่เป็นทางบวกและทางลบ เช่น คำสอนของพระเจ้าที่กลายเป็นวาทกรรม และสร้างภาพตัวแทนให้ผู้หญิงรับเอาหน้าที่ “เมียและแม่” ที่ดี จากคำสอนที่ว่า พระเจ้าสร้างผู้หญิงเพื่อให้เป็นผู้ทะนุถนอมเลี้ยงดูครอบครัวและสังคม พระเจ้าสร้างให้ผู้หญิงมีเต้านมเพื่อเลี้ยงดูทารก เต้านมผู้หญิงจึงมิได้มีไว้เพื่อความสวยงามเท่านั้น แต่หน้าที่สำคัญคือการให้นมลูก แม่จะมีความภาคภูมิใจเมื่อได้ทำหน้าที่นี้ เพราะเป็นหน้าที่ทางชีวภาพ ธรรมชาติและสิ่งศักดิ์สิทธิ์มอบหน้าที่ให้ผู้หญิงเพื่อการเลี้ยงดูจากเต้า (<http://aboverubies.org/articles/Breastfeed.html>, 2546 อ้างในกัลยกร) เป็นการสร้างค่านิยมให้แก่นมนุษยชาติ และส่งผลในทางปฏิบัติที่เป็นรูปธรรม อีกทั้งยังมีอิทธิพลต่อการกำกับความคิด การพูด การเขียน การดำเนินชีวิต โดยอาจเกิดจากการปลูกฝังจนเป็นความเคยชิน หรือการถือปฏิบัติต่อๆ กันมาจนเป็นกฎเกณฑ์หรือจารีตประเพณี ทำให้ค่านิยมความคิดจารีตปฏิบัติเดิมๆ ที่มีอยู่ไม่ถูกตั้งคำถาม (กัลยกร แก้วเกียรติคุณ, 2548: 19)

1.5.3 ความเป็นแม่

ผู้หญิง และ แม่ เป็นมโนทัศน์ที่ถูกนำมาผูกเข้าไว้ด้วยกันอย่างเหนียวแน่น เมื่อพูดถึงเพศหญิง คนจำนวนมากจะนึกถึง เพศแม่ และเมื่อพูดถึงแม่ ภาพตัวแทนที่เรานึกถึงก็มักจะเป็นภาพของผู้หญิงที่ใจดี เอื้ออาทร มีความรักให้ลูกอย่างไม่มีเงื่อนไข พร้อมจะเสียสละและทำทุกอย่างเพื่อความสุขของลูก ผู้หญิงที่คลอดลูกทิ้งไว้ตามสะพานลอยหรือในถังขยะจึงเป็นภาพที่น่ารังเกียจและไม่พึงปรารถนา ทั้งๆ ที่เอาเข้าจริงๆ แล้ว หากศึกษาให้ลึกลงไป ความเป็นแม่ อาจจะใช่หรือไม่ใช่แบบที่เราเข้าใจกันก็ได้ แต่กลับไม่เคยมีใครตั้งคำถาม ทุกคนมีภาพของแม่ ในอุดมคติในจินตนาการอยู่แล้ว ซึ่งถ้าจะว่าไป ภาพที่คนส่วนใหญ่มีต่อแม่ ก็คือผู้หญิงแบบที่กล่าวถึงข้างต้น

นักคิดสตรีนิยมบางกลุ่มให้ความสำคัญกับการเชิดชูความเป็นแม่ มีการมองว่าความเป็นแม่เป็นแก่นหรือเป็นศูนย์กลางของความเป็นหญิง เป็นอัตลักษณ์ของผู้ที่มีเพศสภาพหญิงและเป็นความสัมพันธ์พื้นฐานที่สะท้อนอำนาจและความสำคัญของผู้หญิง ปัญหาก็คือ “ความเป็นแม่” อย่างที่เราคุ้นเคยและให้คุณค่ามันมิได้เป็นธรรมชาติของผู้หญิง แต่เป็นสถาบันที่สังคมสร้างขึ้นบนฐานของลักษณะทางชีวภาพ ที่ว่าเพศหญิงเป็นฝ่ายตั้งท้องและให้นมลูก ความเป็นแม่เป็นสถาบันที่มีความรับผิดชอบและหน้าที่หลายประการที่ซับซ้อน ในขณะที่ผู้หญิงจะมีอำนาจในการเลือกและกำหนดแง่มุมต่างๆ ของความเป็นแม่น้อยมาก ผู้หญิงถูกปลูกฝังให้เตรียมตัวสำหรับการเป็นแม่หรือให้คาดหวังในบทบาทนี้ เพราะความเชื่อที่เชื่อมโยงความเป็นผู้หญิงเข้ากับความเป็นแม่ ผู้หญิงจึงไม่มีโอกาสแม้แต่จะคิดหรือเลือกว่าตนต้องการจะเป็นแม่หรือไม่ อย่างไร ผู้หญิงหลายคนเชื่อว่าตนเองไม่เป็นผู้หญิงอย่างเต็มที่ หรือไม่มีค่าเต็มที่ถ้าไม่ได้เป็นแม่หรือไม่สามารถเป็นแม่ได้ แต่อย่างไรก็ตามผู้หญิงก็ไม่ได้มีประสบการณ์เกี่ยวกับความเป็นแม่เหมือนกัน หรือมองความเป็นแม่ในลักษณะเดียวกัน การมองความเป็นแม่ว่าเป็นแก่นของความเป็นหญิงหรือการให้คุณค่ากับความเป็นแม่อย่างไม่ตั้งคำถาม อาจเป็นเพียงการมองเห็นโลกตามมายาคติที่มาจากระบอบอำนาจความจริงของสังคม (ลินทซ์ ลิทธิร์กซ์, 2546: 16-17) ความเป็นแม่ได้รับความสนใจและกลายมาเป็นประเด็นถกเถียงในงานศึกษาเกี่ยวกับผู้หญิงในช่วงปีทศวรรษ 1970s และนักสตรีนิยมหลายๆ คนได้ให้ความเห็นในเรื่องนี้แตกต่างกันไป สำหรับนักสตรีนิยมบางคน อย่างเช่น Simone de Beauvoir และ Shulamith Firestone มองว่า ในการที่จะเปลี่ยนแปลงสังคม ควรกำจัดความเป็นแม่แบบที่เป็นอยู่เสีย ในขณะที่นักสตรีนิยมคนอื่นๆ กลับมองว่า ความเป็นแม่ไม่ใช่ปัญหาในตัวของมันเอง แต่ปัญหาอยู่ที่การที่สังคมทำให้ความเป็นแม่กลายเป็นสถาบัน (Humm, 1995 อ้างใน บุญกร กาสมณี, 2548) ทำให้ผู้หญิงเชื่อว่าถ้าใครไม่ใช่แม่ก็ไม่ใช่ผู้หญิงที่แท้จริง สถาบันความเป็นแม่จึงรับใช้ผลประโยชน์ของผู้ชายและทุนนิยม ไม่ใช่เพื่อการสร้างตัวตนของผู้หญิง หรือ นักสตรีนิยมสายสุดขั้ว ก็เห็นว่าความเป็นแม่นั้น เป็นทั้งแหล่งแห่งคุณค่าพิเศษ ลักษณะเฉพาะและพื้นฐานของวัฒนธรรมของผู้หญิงและในขณะเดียวกันระบบปิตาธิปไตยก็ทำให้ความเป็นแม่กลายเป็นสถาบัน ซึ่งเป็นการกดขี่ผู้หญิงในอีกรูปแบบหนึ่ง Rich กล่าวว่า ความเป็นแม่ได้ถูกทำให้เป็นสถาบันภายใต้ระบบสังคมชายเป็นใหญ่ ซึ่งมีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างความมั่นใจว่าศักยภาพความเป็นแม่และผู้หญิงทุกคนจะอยู่ภายใต้การควบคุมของผู้ชาย เพราะผู้ชายจะเป็นผู้ที่ตัดสินใจทุกอย่างที่เกี่ยวกับความเป็นแม่ รวมทั้งการทำให้เชื่อว่า เธอไม่ใช่ผู้หญิงที่แท้จริงถ้าเธอไม่ใช่แม่ (Tong, 1995 อ้างใน ชุติศักดิ์ วิทยาภัก, 2542: 236) สังคมชาย (พ่อ) เป็นใหญ่ จะวางศูนย์กลางแห่งรักครอบครัวยุติให้เป็นภาระหน้าที่ของผู้หญิงหรือแม่ ส่วนพ่อจะทำหน้าที่เป็นเพียงเจ้านายหรือผู้แสดงอำนาจในบ้าน นอกจากนั้น เป็นที่น่าสังเกตว่า ในยุคแรกๆ การศึกษาเรื่องครอบครัวจะพุ่งประเด็นไปที่ความรักของแม่หรือของผู้หญิงมากกว่าพ่อ

จบจนยุค 1960-1970 สังคมจึงเริ่มหันกลับมาสนใจพ่อ ซึ่งเป็นอีกบุคคลหนึ่งในครอบครัวหลังจากไม่เคยมีตัวตนในบ้านมาก่อน (กนกศักดิ์ แก้วเทพ, 2544: 186)

แม้ว่า ประเด็นถกเถียงในเรื่องความเป็นแม่นี้จะแตกต่างกันออกไป ตามแนวคิดของนักสตรีนิยมแต่ละสาย แต่อาจพูดได้ว่านักสตรีนิยมเกือบทั้งหมดเห็นว่า ความเป็นแม่ ไม่ได้เกิดขึ้นจากปัจจัยทางชีววิทยาที่กำหนดให้ผู้หญิงต้องอุ้มท้อง ดูแลตัวอ่อนเท่านั้น แต่ความเป็นแม่มังมีส่วนที่ถูกกำหนดขึ้นมาโดยสังคมอีกด้วย นอกจากนี้ Ann Oakley ยังได้แสดงให้เห็นว่า สัญชาตญาณ ของความเป็นแม่นั้น ถูกชักนำโดยสังคม (culturally induced) และความสามารถในการเป็นแม่นั้นเป็นสิ่งที่เกิดจากการเรียนรู้ นอกจากนี้ ยังมีงานที่ชี้ให้เห็นว่า ผู้หญิงส่วนใหญ่ที่ทำร้ายหรือทอดทิ้งลูกเคยเป็นเด็กที่ถูกทำร้ายหรือทอดทิ้งมาก่อน การที่ไม่เคยเห็นผู้หญิงคนอื่นเลี้ยงดูลูกอย่างถูก ต้องทำให้ผู้หญิงพวกนี้ไม่มีความรู้ในการเลี้ยงดูลูกอย่างพอเพียง (Tong, 1969 อ้างใน บุญกร กาสมณี, 2548) และหากเราลองมาดูข้ออ้างเรื่อง “สัญชาตญาณของแม่” ที่ระบุให้ผู้หญิงต้องอยู่กับเหย้าเฝ้ากับเรือนเพื่อเลี้ยงลูกนั้นว่า มีความน่าเชื่อถือมากน้อยเพียงใด ผู้ที่กล่าวยืนยันว่า สัตว์ตัวเมียหรือมนุษย์ผู้หญิงจะต้องเป็นฝ่ายเลี้ยงดูตัวอ่อนอย่างแน่นอนนั้นโดยอาศัยผลการทดลองกับลิงชิมแปนซี พบว่า เมื่อทิ้งให้ตัวผู้อยู่กับลูกตามลำพัง มันก็จะไม่เลี้ยงลูก เพราะไม่ใช่หน้าที่ของมัน นี่จึงนำมาสู่ข้อสรุปว่า คนที่เป็นผู้หญิงต้องมีหน้าที่เลี้ยงลูกของตนด้วยตามหลักธรรมชาติ หากการสรุปเช่นนี้ถูกต้อง เราก็คงใช้เหตุผลเดียวกันมาสรุปว่า ไม่มีประโยชน์อะไรที่จะสอนลูกคนให้พูดได้ เพราะจากการทดลองสอนลูกลิงให้พูดแล้ว ไม่ปรากฏผลสำเร็จ นักทดลองเหล่านี้ล้มข้อเท็จจริงไปว่า มนุษย์ย่อมมีข้อแตกต่างจากสัตว์โลกชนิดอื่นๆ แต่ข้อสรุปที่ไม่น่าเชื่อถือเหล่านี้กลับถูกนำมาใช้อย่างหวับปีกหวับปาเพื่อให้ผู้หญิงต้องอยู่บ้านเลี้ยงลูก ตามหลักธรรมชาติของสัตว์ตัวเมีย (กาญจนา แก้วเทพ, 2541: 230) กล่าวโดยสรุปก็คือ ผู้หญิงไม่ได้เกิดมาเป็นแม่ แต่ถูกทำให้เป็นแม่

เมื่อความเป็นแม่ มีส่วนที่ถูกกำหนดขึ้นมาโดยสังคม ในสมัยวิกตอเรีย (1837-1901) ผู้หญิงอังกฤษโดยเฉพาะชนชั้นกลางและชั้นสูงถูกให้ความหมายผ่านพื้นที่ส่วนตัว (ในบ้าน) โดยต้นแบบของพวกเธอคือ สมเด็จพระราชินีวิกตอเรียแห่งสหราชอาณาจักร ผู้ซึ่งเป็นตัวแทนของความ เป็นหญิงที่มีศูนย์กลางคือครอบครัว นอกจากนี้ ความเฟื่องฟูของเศรษฐกิจแบบทุนนิยมอุตสาหกรรม ก็นับเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่เอื้อให้การแบ่งแยกระหว่างพื้นที่ส่วนตัวกับพื้นที่สาธารณะชัดเจนขึ้น รวมทั้งการกำหนดบทบาททางเพศสภาพของผู้หญิงและผู้ชายด้วย ผู้ชายถูกผูกเข้ากับพื้นที่สาธารณะเช่นในเรื่องการทำธุรกิจ การเมือง และวงสังคม ในขณะที่ผู้หญิงถูกผูกอยู่กับบ้าน และการดูแลสุขภาพ เมื่อคุณค่าของผู้หญิงคือพื้นที่ในบ้านเท่านั้น ความเป็นเมียและความเป็นแม่ จึงเท่ากับเป็นอุดมคติของผู้หญิงในยุคนั้น แม้ว่าการแต่งงานจะถือว่าเป็นแสดงถึงการเติบโตเต็มที่ และความน่าเชื่อถือของผู้หญิงวิกตอเรีย แต่ความเป็นแม่จะเป็นข้อยืนยันว่า ผู้หญิงคนนั้นได้เข้าสู่โลก

แห่งความสำเร็จและคุณธรรมแบบผู้หญิง ในยุคนี้ความเป็นแม่ถูกสร้างให้เป็นอุดมการณ์สูงสุดของผู้หญิง ที่จะช่วยเติมเต็มทั้งในด้านของอารมณ์และจิตวิญญาณ ดังนั้น ผู้หญิงที่ไม่ได้เป็นแม่ ซึ่งรวมเอาทั้งผู้หญิงที่ไม่ได้แต่งงานและผู้หญิงที่แต่งงานแล้วไม่สามารถมีลูกได้ จึงกลายเป็น “คนอื่น” นั่นคือ เป็นผู้หญิงที่ไม่สมบูรณ์ ล้มเหลว หรือแม้กระทั่งผิดปกติ (Beeton อ้างใน บุญกร กาสมณี, 2548)

ส่วนในไทยในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. (2481-2487) ได้ให้ความสำคัญในส่วนของคุณเป็นแม่นี้ค่อนข้างมาก มีการเสนอว่าผู้หญิงมีส่วนในการสร้างชาติด้วยการเป็นแม่ที่ดีของลูก มีการกำหนดให้หน้าที่ในการเลี้ยงดูลูกนั้นเป็นของผู้หญิง ส่วนทางฝ่ายชายเป็นผู้หารายได้มาให้นโยบายส่งเสริมความเป็นแม่ของผู้หญิงที่เห็นได้ชัดมากๆ คือ การส่งเสริมอนามัยแม่และเด็ก และการอนามัยครอบครัว เนื่องจากรัฐบาลจอมพล ป. มีนโยบายในการส่งเสริมอนามัยของประชาชน และการเพิ่มจำนวนประชากรของชาติในด้านปริมาณและคุณภาพ การอนามัยแม่และเด็กจึงเป็นเรื่องสำคัญที่จะต้องส่งเสริม ความรู้ในการดูแลสุขภาพและการเลี้ยงดูลูกนั้น เป้าหมายของมันในท้ายที่สุดแล้ว คือ ตัวลูก ซึ่งจะกลายเป็นประชากรที่มีคุณภาพของชาติต่อไปในอนาคต ผู้เป็นแม่นั้นมีความสำคัญเพียงในฐานะของผู้ให้กำเนิดและเลี้ยงดูอนุบาลลูกเท่านั้น นโยบายเชิดชูผู้หญิงในฐานะแม่ จึงไม่ใช่การมุ่งพัฒนาผู้หญิงในฐานะปัจเจกชนแต่อย่างใด สำหรับรัฐ ผู้หญิงที่คตินั้นจะต้องมีความสามารถ ในการผลิตประชากรที่มีคุณภาพและปริมาณให้กับประเทศชาติ ในแง่นี้ สมการที่ได้จากมุมมองดังกล่าวก็คือ ผู้หญิง = แม่พันธุ์ นั่นเอง กล่าวคือความเป็นแม่ มีความสำคัญมากในการสร้างอัตลักษณ์ของชาติ แม้หมดยุคสมัยของจอมพล ป.แล้ว แต่นโยบายเหล่านี้หรือความเชื่อเช่นนี้ ได้ถูกสืบทอดอย่างต่อเนื่องในรูปแบบต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการจัดให้มีการประกวดแม่ดีเด่น หรือการกำหนดให้มีวันแม่ และถูกโฆษณาผ่านตามสื่อต่างๆ จนทำให้คิดไปได้ว่าความเป็นแม่เป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดในชีวิตผู้หญิง ผู้หญิงที่ไม่อยากเป็นแม่หรือไม่ได้เป็น คือคนหรือผู้หญิงที่ไม่สมบูรณ์ (บุญกร กาสมณี, 2548)

หากย้อนกลับไปถึงเรื่องนัยยะความสำคัญของลูกแล้ว สังคมในอดีตกลับไม่ได้มองว่ามีความสำคัญเท่าไรนัก นอกเหนือจากการเป็นแรงงาน ที่ระบุให้ผู้หญิงเป็นผู้ดูแลเด็กโดยเฉพาะเด็กชายให้ดี เด็กในชนชั้นกลางและชนชั้นสูงจึงกลายเป็นศูนย์กลางของครอบครัว ซึ่งต่างจากสังคมชนชั้นล่างที่มีแนวคิดเรื่องการทอดทิ้งลูก จึงได้รับการตราหน้าว่าเป็นแม่หรือผู้หญิงที่เลว สังคมพอเป็นใหญ่ได้วาดภาพของผู้หญิงที่ดีคือผู้หญิงที่แต่งงานและมีลูก หากเธอไม่แต่งงานหรือแต่งแล้วไม่มีลูก เธอก็ไม่ใช่ผู้หญิงที่ดี ปรอด้เองถึงกับมองว่า การมีลูกคือการเติมเต็มส่วนที่ขาดหายไปในชีวิตของผู้หญิง เพราะในสังคมยุคดังกล่าวผูกพันความหมายของคำว่า “ผู้หญิง” กับ “แม่” เอาไว้อย่างใกล้ชิด ความเป็นผู้หญิงก็คือความเป็นแม่

แต่นักสตรีนิยมมองเห็นว่า ความเป็นแม่นั้นมิได้หมายความว่า แคมีลูกก็เป็นแม่ได้ แต่ยังหมายรวมถึงองค์ประกอบอื่นๆ ที่รวมตัวเป็นความเป็นแม่นั้นก็หมายถึงสัญลักษณ์ต่างๆ ของความเป็นแม่ พื้นที่ของแม่ (บ้าน) การทำงานของแม่ (เพื่อลูก) การดูแลลูก และแม่ที่ทำตัวดีในสายตาของสังคมเท่านั้น จึงจะเป็นแม่ที่ดี (good mother) หรือแม่ในอุดมคติ (ideal mother) ซึ่งหากผู้หญิงคนใดไม่ทำหน้าที่ดังกล่าว ก็จะถูกตราหน้าว่าเป็นแม่เลว (bad mother / deviant mother) (กนกศักดิ์ แก้วเทพ, 2544) ซึ่งเห็นได้ว่าสังคมได้มอบหมายให้ผู้หญิงเป็นแม่ต้องทำอะไรบ้าง เราจะพบว่าแม่ไม่เพียงแต่จะถูกมอบหมายให้ ให้กำเนิดและเลี้ยงดูให้นมบุตรเท่านั้น แต่ยังถูกกำหนดให้ต้องรับผิดชอบทุกสิ่งทุกอย่างที่จะเกิดขึ้นกับเด็กๆ กล่าวคือ ถ้ามีอะไรเกิดขึ้นกับเด็ก (ไม่ว่าจะเป็นทางด้านร่างกาย จิตใจ หรือสังคม) แม่จะต้องเป็นผู้รับผิดชอบแต่เพียงผู้เดียว (กาญจนา แก้วเทพ, 2535: 35)

จากภาระอันหนักที่สังคมมอบหมายมาให้ผู้หญิงที่เป็นแม่นี้ หากเราลองถามความจริงใจของแม่ทุกคนว่า เธอมีความรู้สึกอย่างไรบ้างต่อการการเป็นแม่ นับตั้งแต่ช่วงตั้งท้อง ช่วงเลี้ยงลูก ช่วงอดนอนหลับขี้ตานอน...แน่นอนว่า ลำบากแรกของผู้หญิงทุกคนที่เคยผ่านประสบการณ์การเป็นแม่คนมา จะต้องบอกว่า ช่วงเวลาดังกล่าวนั้นเป็นช่วงเวลาแห่งความรักและความสุข แต่ในส่วนลำบากที่ลึกไปอีกกว่านั้น มีผู้หญิงจำนวนมากที่ไม่อยากจะวนกลับไปสู่ภาวะเช่นนั้น โดยเฉพาะในระหว่างคลอดซึ่งเป็นช่วงแห่งความทรมาน รวมทั้งสังคมยังได้บีบให้ผู้หญิงรู้สึกว่าตัวเอง “จำเป็นต้อง” เป็นแม่ในลักษณะที่สังคมเรียกร้อง และยังบีบบังคับผู้หญิงไม่ให้รู้สึกถึงเกิดความเครียดเป็นแม่ ดังนั้นภาระที่สังคมมอบหมายมาให้แม่ปฏิบัตินี้จะเป็นภาระที่มากเกินไปยิ่งขึ้น (เพ็ญอ้างในกาญจนา แก้วเทพ, 2535)

Reynolds (1996) ยังชี้ให้เห็นว่า ในยุคหลังสงครามโลกการรุกรานพื้นที่ของแม่แพร่กระจายไปในเรื่องของการเลี้ยงดูลูก ซึ่งอดีตเป็นเรื่องของแม่ แต่กลับเปลี่ยนแปลงไปโดยนักจิตวิทยาหมอผู้เชี่ยวชาญ เป็นผู้ให้คำแนะนำถึงวิธีการเลี้ยงดู เช่น Dr. Spock และ Dr. Truby King ที่สร้างทฤษฎีเกี่ยวกับแม่ในทศวรรษที่ 20 ว่า แม่จำเป็นต้องเลี้ยงดูอย่างมีเงื่อนไขกฎเกณฑ์ เช่น กำหนดเวลาการให้อาหาร การนอนหลับ หรือแม้กระทั่งเวลาของการหยุดให้นมและเปลี่ยนเป็นการดื่มนมจากขวด เธอยังยกตัวอย่างปรากฏการณ์หนังสือแนะนำการเลี้ยงดูที่ถือกำเนิดขึ้นในทศวรรษที่ 1950 และขยายตัวอย่างมากในทศวรรษที่ 1990 โดยขยายกลุ่มเป้าหมายเป็นพ่อและแม่ แต่ก็ปฏิเสธไม่ได้ว่ายังคงเน้นกลุ่มแม่อยู่ และแม้แต่ในสังคมไทยก็มีนิตยสารเกี่ยวกับการเลี้ยงดูอีกมากมาย เช่น แม่และเด็ก รักลูก หรือโฆษณาสินค้าสำหรับเด็กที่ใช้ถ้อยคำเชิงวิทยาศาสตร์ทั้งหลาย เช่น นมนี้มีโปรตีนแร่ธาตุเกลือแร่ที่เพียงพอต่อความต้องการของลูกและให้

ลูกเติบโต เหล่านี้ยืนยันได้ว่าความเป็นแม่ไม่ใช่เรื่องสัญชาตญาณอีกต่อไป แต่เป็นเรื่องของสังคมและผู้เชี่ยวชาญ

ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้น เมื่อผู้หญิงเริ่มทำงานนอกบ้านในศตวรรษที่ 19 การเติบโตของแรงงานหญิงของสังคมตะวันตกเริ่มขึ้นทศวรรษที่ 1970 ก็เริ่มส่งผลให้เกิดสภาพการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจและสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในครอบครัว Woodward (1997) แสดงให้เห็นผลพวงของการก้าวอย่างออกจากบ้านเปลี่ยนพื้นที่ของผู้หญิงในประเทศอังกฤษว่า อัตราการเกิดเริ่มลดลง ผู้หญิงที่เป็นแม่ส่วนหนึ่งเริ่มละทิ้งหน้าที่ที่สังคม (ที่พ่อเป็นใหญ่) กำหนดไว้ คือ การเลี้ยงดูลูก ปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมหลากหลายก็เกิดขึ้น เช่น เมื่อแม่สามารถเลี้ยงตนเองก็เกิดการไม่พึ่งพิงผู้ชาย ปัญหาการหย่าร้างและปัญหาครอบครัวมีพ่อหรือแม่คนเดียว (single parent families) ของประเทศอังกฤษเพิ่มขึ้นถึง 30% ในปี 1995 ตัวเลขที่น่าสนใจก็คือ 1/5 ของครอบครัวในประเทศอังกฤษ มีแม่เป็นหัวหน้าครอบครัว (single mother) โดยที่ทศวรรษที่ 1970 เป็นผลสืบเนื่องมาจากการหย่าร้าง ส่วนทศวรรษที่ 1980 เป็นผลมาจากการมีลูกโดยไม่แต่งงาน

ยศ สันตสมบัติ (2535) ชี้ให้เห็นว่า จากอิทธิพลของสังคมตะวันตกที่เข้ามาในสังคมไทย ทำให้ความหมายของความเป็นแม่เปลี่ยนแปลงไป ความเป็นแม่มิใช่ความสุขแต่กลายเป็นความขัดแย้งระหว่างเสรีภาพ (การทำงานนอกบ้าน) และภาระต่างๆ ที่ตามมา และอาจหมายรวมถึงขัดต่อความสำเร็จในการทำงานนอกบ้าน หญิงตั้งครรภ์กลายเป็นคนที่มีภาวะผิดปกติ แทนที่จะเป็นวาระแห่งการเฉลิมฉลองของครอบครัว เห็นได้เด่นชัดจากรูปร่างของหญิงมีครรภ์จะขัดแย้งกับความงามของหญิงยุคใหม่

ศตวรรษที่ 19 เมื่อระบบสังคมและเศรษฐกิจเปลี่ยนแปลงไป ส่งผลให้ผู้หญิงจำนวนมากต้องทั้งทำงานในบ้าน ดูแลลูก และทำงานนอกบ้านควบคู่กัน ทำให้แม่ที่ทำงานนอกบ้านและไม่สนใจลูก ก็ถือเป็นตัวอันตราย และเป็นแม่เลว (กนกศักดิ์ แก้วเทพ, 2544: 186-194)

รัฐเองจึงต้องมีโครงการณรงค์ให้แม่สมัยใหม่หันกลับมาสนใจลูก ดูแลลูก และแม่แต่การให้นมลูกด้วยตัวเอง หลังจากอดีตที่แม่ชนชั้นสูงและกลางต่างพากันปฏิเสธการให้นมลูก เพราะเสียเวลาการทำงาน ทำให้ทรวดทรงเสีย การรณรงค์เรื่องการให้นมลูกจึงต้องตอกย้ำว่า การให้นมคือภาระหน้าที่อันสำคัญของแม่ที่พึงมีต่อลูก แถมทำด้วยการผนวกสรรพคุณของนมแม่ในเชิงวิทยาศาสตร์ที่yakต่อการเข้าใจ เช่น นมแม่ช่วยเสริมสร้างแอนติบอดีให้กับเด็ก เป็นต้น รัฐยังรุกรูเข้ามาส่งเสริมผู้หญิงให้สนใจลูก เช่น ได้กำหนดให้ผู้หญิงที่ทำงานสามารถลาคลอดได้เพื่อให้นมลูกระยะเวลาคือ 3 เดือน นอกจากนั้น สื่อมวลชนต่างตอบรับอุดมการณ์ดังกล่าว และพากันนำเสนอภาพของแม่ที่ทำงานควบคู่กับการเลี้ยงดูลูก หากมีปัญหาขัดแย้งในเรื่องบทบาทของแม่กับบทบาทของหญิงทำงาน สังคมต่างบังคับให้เลือกบทบาทของแม่มาก่อน จึงจะเป็นแม่ที่ดี ด้วยเหตุนี้เอง บท

ลักษณะของผู้หญิงเก่งในยุคใหม่ จึงต้องพูดถึงความสำเร็จในหน้าที่การงานและหน้าที่เลี้ยงลูก (สินีทธิ์ สิทธิรักษ์, 2546)

สำหรับเรื่อง “ความเป็นแม่” (Motherhood) นั้น ก่อนศตวรรษที่ 19 ผู้หญิงมีบทบาทโดยตรงน้อยและพยายามที่จะหลีกเลี่ยงที่จะมีลูก เพราะเสี่ยงต่อการเสียชีวิต เนื่องจากการแพทย์ยังไม่เจริญ ผู้ชายผู้ที่มีบทบาทสูงในการอบรมเลี้ยงดูลูกโดยตรง พอมาถึงยุควิกตอเรีย การให้กำเนิด (Maternity) และความเป็นแม่ (Motherhood) ถูกยกให้เป็นหน้าที่โดย “ธรรมชาติ” ของผู้หญิงโดยตรง พอมาถึงต้นศตวรรษที่ 20 วิทยาศาสตร์การแพทย์ก็เข้ามาครอบงำและควบคุมร่างกายและ “ความเป็นแม่” ของผู้หญิง พอมาถึงยุคแห่งความทันสมัย (Modern) ก็มีแนวคิดที่ปรับเปลี่ยนไปอีก

ความเป็นแม่ในยุคทันสมัย (Modernity) นี้ได้กลายมาเป็นเหมือนอาชีพตลอดชีวิตของผู้หญิงซึ่งยากที่จะปฏิบัติได้อย่างที่สังคมคาดหวังไว้ในแบบที่เป็นอุดมคติ อย่างไรก็ตาม ในบริบทวัฒนธรรมแบบทุนนิยมและประชาธิปไตยที่เปิดโอกาสให้ผู้คนแสดงอัตลักษณ์และความคิดเห็นของตนเองได้อย่างหลากหลายมากขึ้นนี้ ก็มีผู้หญิงจำนวนไม่น้อยที่สามารถท้าทายกับแบบแผนบทบาทของการเป็นแม่ที่ต้องตั้งครร์มีลูก (Maternal Role) และสามารถแสดงออกถึงความต้องการของตนเองได้มากกว่าแต่ก่อน (Gillis, 1996 อ้างใน วิสุทธิ์ เหล็กสมบูรณ์, 2545: 29)

แม้ว่าความเป็นแม่จะเป็นอำนาจ และเป็นสถาบันที่มีหน้าที่ความรับผิดชอบ แต่ก็ถูกจำกัดอำนาจและถูกกำหนดพื้นที่ทั้งในบ้านและนอกบ้านโดยระบบชายเป็นใหญ่ เป็นมายาคติที่สร้างขึ้นจากระบบคิดแบบชายเป็นใหญ่ และถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง โดยผ่านชีวิตและประสบการณ์ประจำวันของความสัมพันธ์ระหว่างแม่ลูก (Nicolson, 1993 อ้างใน กัลยกร, 2548 : 18)

เพราะฉะนั้นผู้หญิงที่ต้องการอิสระต้องหลีกเลี่ยงการแต่งงานและความเป็นแม่ ซึ่งนักคิดสตรีนิยมมองว่าผู้หญิงควรมีสหิทธิเท่าเทียมผู้ชายในทุกด้าน ผู้หญิงสามารถทำงานนอกบ้านได้อย่างผู้ชาย จึงไม่จำเป็นต้องมาแบกรับภาระความเป็นแม่ โดยเฉพาะการเลี้ยงดูลูกซึ่งผู้หญิงมีน้ำนมเพื่อการเลี้ยงดูจึงทำให้ผู้หญิงต้องเสียโอกาสในเรื่องความเท่าเทียม เพราะค่านิยมความเชื่อและทัศนคติเกี่ยวกับความแตกต่างทางเพศ เกิดจากระบบการการขัดเกลากายทางสังคม (Socialization) นั่นเอง (กัลยกร แก้วเกียรติคุณ, 2548: 26)

1.5.4 ร่างกายทางการเมือง

นักสังคมวิทยา และมานุษยวิทยา หลายคนได้พูดถึงการวิเคราะห์ร่างกาย อาทิ แมรี ดักลาส, มิเชล ฟูโกต์, ปีแอร์ บูร์ดิเยอ, และนอร์เบิร์ต เอเลียส นักคิดเหล่านี้เน้นถึงความสำคัญทางสังคมของร่างกายในมุมที่หลากหลาย ดักลาสเน้นที่การใช้ร่างกายเป็นสัญลักษณ์ในการทำความเข้าใจโครงสร้างและระเบียบของสังคม ฟูโกต์ชี้ให้เห็นว่า อำนาจรัฐสามารถแทรกแซงเข้ามาบังคับ

ควบคุมถึงภายในร่างกายมนุษย์ได้อย่างแนบชิด บุรีดิเยอมองเห็นว่าร่างกาย เป็นทุนที่สำคัญอีกชนิดหนึ่งที่ชนชั้นสูง และชั้นกลางในสังคมสามารถใช้เป็นเครื่องมือในการรักษาผลประโยชน์ทางชนชั้นของตนเอง ส่วนเอเลียส มองในเชิงประวัติศาสตร์ และเสนอข้อคิดว่า กระบวนการสร้างอารยธรรมของยุโรปคือการปราบให้ร่างกายเชื่องลง จากการเป็นร่างป่าเถื่อนที่เต็มไปด้วยพลังกำลั่งรุนแรง กลายเป็นร่างอารยะที่สุภาพ เก็บงำความรู้สึกไว้ภายใน และมีกรรมวิธีควบคุมร่างกาย อย่างประณีตและประคิตประคอย โดยรวมๆ แล้วทุกคนจึงกล่าวถึงการสร้างวาทกรรมทางสังคมของร่างกาย โดยแสดงให้เห็นด้วยแนวการมองต่างๆ กันว่า ร่างกายถูกสร้างและหล่อหลอมมาด้วยเงื่อนไขทางสังคม การเมือง และวัฒนธรรม ในแต่ละช่วงเวลาของ ประวัติศาสตร์มนุษย์ (ปริตตา เกลิมเผ่า กอนันต์กุล, 2541: 4-5)

ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าความสัมพันธ์ระหว่าง ร่างกายและวาทกรรมบนร่างกาย มีอยู่ในหลายมิติ และถูกนำมาใช้ทั้งทางภาษาเขียนและการอุปมาอุปมัย (Literally and Metaphorically) ไม่ว่าจะเป็น Political Body, Sexual Body, Social Body or Spatial Body ล้วนแล้วแต่เป็นการนำเอา วาทกรรมต่างๆ เช่น สังคม การเมือง วัฒนธรรม ศาสนา ความต้องการทางเพศ การแพทย์ มาวางทาบลงบนร่างกาย ไม่ว่าจะเป็นการ กำหนดวิธีใช้ร่างกาย เข้าใจร่างกาย หรือ ควบคุมร่างกาย จากหน่วยเล็กที่สุดของพื้นฐานทางสังคม คือร่างกายของแต่ละคน (Individuality) ไปสู่สังคมโดยรวม (Society) (สันต์ สุวัจนราภินันท์, 2544)

แนวคิดเสรีนิยมโดยนักคิดหลักๆ เช่น จอห์น ล็อก , โรมัส ฮ็อบบส์ เสนอ ความเชื่อพื้นฐานของพวกเสรีนิยมคือ มนุษย์มีความแตกต่างจากสัตว์อื่น ๆ ตรงที่มนุษย์มีความสามารถในการมีเหตุผล พวกเขายึดถือในความเป็นปัจเจกบุคคลที่มีเหตุผล แต่ปัจเจกบุคคลเหล่านั้นก็มีผลประโยชน์ส่วนตัวด้วย เพราะฉะนั้นรัฐจำเป็นต้องกำหนดกฎหมายหรือกฎหมายให้คนปฏิบัติตามเพื่อการอยู่ร่วมกันของคนในสังคม แต่รัฐก็ต้องมีขอบเขตที่จะไม่เข้าไปล่วงละเมิดสิทธิส่วนตัวของปัจเจกบุคคล โดยความคิดเหล่านี้เริ่มมีขึ้นตั้งแต่ศตวรรษที่ 17 (วารุณี ภูริสินสิทธิ์, 2545: 61) ต่อมาในศตวรรษที่18 ฟูโกต์ (1980) ได้ชี้ให้เห็นว่าประชากรได้กลายเป็นประเด็นปัญหาที่รัฐต้องเข้ามาควบคุมและเอาใจใส่ดูแลในฐานะแรงงานสำคัญในการผลิต การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวสืบเนื่องมาจาก ในสังคมยุโรปตะวันตกช่วงศตวรรษที่ 18 ประชากรได้ขยายตัวอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้รัฐต้องเข้ามาควบคุมและจัดการประชากร พร้อมทั้งผนวกประชากรเหล่านั้นสู่กลไกในการผลิตประชากรมิใช่เป็นเพียงประเด็นปัญหาแต่กลายเป็นวัตถุของการเฝ้าระวัง (Surveillance) การวิเคราะห์ (Analysis) การเข้าแทรกแซง (Intervention) และการปรับเปลี่ยน (Modification) ได้มีการนำโครงการทางด้านประชากรต่าง ๆ มาปฏิบัติ เช่น การประเมินเชิงประชากร การคำนวณพีรามิดอายุ อายุคาดและระดับการตายที่แตกต่างกัน ฯลฯ ร่างกายของปัจเจกบุคคล และร่างกายของ

ประชาชนจึงกลายเป็นตัวรองรับตัวแปรใหม่ ๆ ซึ่งมีใช่เป็นเพียงความรวยและความจน, ความแข็งแรงและความอ่อนแอ, สุขภาพดีและเจ็บป่วย ฯลฯ แต่ก็จะเป็นประโยชน์มากหรือน้อย, คุ่มค่าแก่การลงทุนมากน้อยเพียงใด มีแนวโน้มที่จะมีชีวิตรอดหรือตาย รวมทั้งมีศักยภาพในการถูกฝึกฝนให้เป็นประโยชน์มากน้อยเพียงไร (Foucault, 1980 อ้างใน ก้องสกล กวินรวีกุล, 2545) ดังที่ฟูโกต์ได้กล่าวไว้ว่า ร่างกายถูกลดทอนให้เหลือเป็นเพียงหน้าที่ใช้สอย และร่างกายกลายมาเป็นเป้าหมายของกลไกแห่งอำนาจ ที่เอื้อต่อการใช้รูปแบบใหม่ๆ ของความรู้ เป็นร่างกายที่อำนาจเข้าไปเชิดชัก มากกว่าจะเป็นร่างกายที่ขับเคลื่อนด้วยจิตวิญญาณของสัตว์โลก เป็นร่างกายที่พร้อมถูกฝึกให้ก่อประโยชน์ มิใช่ร่างกายซึ่งดำเนินไปตามกลไกที่เป็นเหตุเป็นผล (ทองกร อ้างใน นพพร ประชากุล, 2547: 45-47) พร้อมทั้ง Martin Hewitt ได้อธิบายอีกว่า รัฐได้ใช้นโยบายทางสังคมมาจัดการกับชีวิตทางสังคมหรือร่างกายทางสังคม ให้สอดคล้องและบรรลุมิติวัตถุประสงค์ที่รัฐต้องการ ร่างกายของปัจเจกบุคคลและกลุ่มจึงเป็นวัตถุดิบในกระบวนการดังกล่าว (ก้องสกล กวินรวีกุล, 2545)

เมื่อถึงศตวรรษที่ 19 ร่างกายก็มีได้อยู่ภายใต้อำนาจขององค์อธิปัตย์อีกต่อไป แต่ถูกสร้างขึ้นในวาทกรรมที่สัมพันธ์กับความรู้ของผู้เชี่ยวชาญในแขนงต่างๆ อันหลากหลาย ซึ่งคือผู้กำหนดว่าการกระทำเช่นใดคือ อาชญากรรม, ความวิปริตทางเพศ, การมีสุขภาพดี ฯลฯ (เพ็ญอ้างในก้องสกล กวินรวีกุล, 2545) และรวมไปถึงการเป็นแม่ที่ดี ดังนั้นความหมายของคำดังกล่าว จึงมีอย่างน้อย 2 ส่วน กล่าวคือ ส่วนที่เป็นเทคนิคอันประกอบไปด้วยการวินิจฉัยโรค การวิจัยทางการแพทย์ และความเชี่ยวชาญเฉพาะทาง อีกส่วนคือ ส่วนที่เป็นอำนาจแฝงเร้นซึ่งครอบงำและกีดกันชุดคำอธิบายอื่นๆ ที่กล่าวว่า “เป็นอำนาจแฝงเร้น” ก็เนื่องมาจากอำนาจในการครอบงำดังกล่าวมิได้มีลักษณะโจ่งแจ้งชัดเจน หากแต่แฝงกายมาในรูปของอุดมการณ์หรือชุดความรู้ที่ดูน่าเชื่อถือ (วิจิตร ว่องวาริทิพย์, 2549)

ดังนั้นปัญหาโรคร้ายไข้เจ็บต่างๆ ยังทำให้เกิดเงื่อนไขที่ทำให้การแพทย์ผูกพันกันอย่างแน่นแฟ้นกับอำนาจรัฐ เนื่องจากรัฐต้องการที่จะควบคุมสอดส่องดูแลและรักษาสุขภาพพลามย์ของพลเมือง ซึ่งหากพูดในภาษาของ ฟูโกต์ก็คือ “การแพทย์ได้กลายเป็นภารกิจหลักหนึ่งของชาติ” อำนาจอธิปไตยแต่เพียงมีสิทธิอำนาจบังคับปกครองชีวิตความเป็นความตายของพลเมืองของตน ได้สร้างเครื่องมือกลไกที่แยบยลยิ่งขึ้นในการจัดการปกครอง ที่ทำให้สามารถจัดการไปถึงวิถีชีวิตประจำวันของพลเมืองได้ตั้งแต่วินาทีไปจนกระทั่งตายในทุกเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับสุขภาพพลามย์ ความกินดีอยู่ดี และหมายถึงชีวิตที่ยืนยาวของพลเมืองอีกด้วย ส่วนในเรื่องการรักษาสุขภาพให้แข็งแรงปลอดภัยจากโรคร้าย อันเป็นเรื่องความสนใจของแต่ละปัจเจกบุคคลและเป็นสิทธิอำนาจอธิปไตยบนเรือนร่างมนุษย์ของบุคคล ก็ได้ถูกรัฐสมัยใหม่ใช้อำนาจแห่งความรู้ในเรื่อง

การแพทย์สมัยใหม่ เข้าไปยึดอำนาจอธิปไตยเหนือพื้นที่บนร่างกายของพลเมืองไปควบคุมและจัดการดูแลแทน (ทวิศักดิ์ เผือกสม, 2543: 85)

ดังนั้นเมื่อ ฟูกอตต์ พูดว่า “อำนาจมีอยู่ทุกหนทุกแห่ง” (power is every where) มิได้หมายความว่า ความสัมพันธ์เชิงอำนาจมีอยู่ทุกหนทุกแห่ง ความสัมพันธ์เชิงอำนาจเป็นเงื่อนไขสำคัญในการกำหนดความสัมพันธ์ทางสังคม อย่างไรก็ตามความสัมพันธ์เชิงอำนาจนี้อาจถูกแก้ไขเปลี่ยนแปลงได้ เนื่องจากผู้กระทำทางสังคมย่อมสามารถท้าทายกรอบความสัมพันธ์ในรูปแบบเดิม ซึ่งทำให้ความสัมพันธ์ไม่ตายตัว เลื่อนไหล และปรับเปลี่ยนเป็นตรงข้ามได้ (unfixed, fluid and reversible) (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2549: 307)

จากการศึกษาในไทยของ ก้องสกุล กวินวิกุล (2545) กล่าวว่าการจัดการร่างกายของพลเมืองนั้นมีขอบเขตครอบคลุมทั้งในระดับประชากรและในระดับชีวิตประจำวันโดยทั้ง 2 ระดับนี้มีความเกี่ยวข้องกันอย่างไม่สามารถแยกออกจากกันได้ จะเห็นได้ว่ารัฐบาลสมัยจอมพล ป. พิบูลสงครามเข้ารับตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ที่ต้องการจะสร้างชาติไทย โดยมีการเพิ่มประชากรโดยสั่งห้ามนำเข้าเครื่องคุมกำเนิดทุกชนิด อุปการะพร้อมทั้งให้รางวัลแก่ครอบครัวที่มีบุตรมาก ทางราชการได้พัฒนาร่างกายและบุคลิกภาพของพลเมืองผ่านทางหน่วยงานของรัฐ ไม่ว่าจะเป็นกระทรวงหรือกรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการบังคับใช้นโยบาย การให้ความรู้เรื่องสุขภาพ การให้การศึกษา และหน่วยงานที่สำคัญอีกหน่วยงานหนึ่งคือ กรมการโฆษณาการ ซึ่งทำหน้าที่เป็นกระบอกเสียงให้กับรัฐ ในการโน้มน้าวจิตใจประชาชนให้คล้อยตามนโยบายของรัฐบาล โดยการโฆษณาชวนเชื่อ (Propaganda) ดังจะเห็นได้ว่า ในสมัยสร้างชาติของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ร่างกาย ซึ่งครอบคลุมถึงจิตใจ นิสัย บุคลิกภาพและจรรยาบรรณ ได้กลายเป็นประเด็นสำคัญที่ทางราชการให้ความสนใจ อาจกล่าวได้ว่า รัฐมองร่างกายของพลเมืองในฐานะหน่วย (Entity) ซึ่งอยู่ในกระบวนการกลายเป็นบางสิ่งบางอย่าง (The Process of Becoming) สะท้อนให้เห็นว่าร่างกายอยู่ในสภาพที่ยังสร้างไม่เสร็จสมบูรณ์ (Unfinishness) แต่กำลังถูกเปลี่ยนไปเป็นร่างอุดมคติ (Ideal Body) ตามความปรารถนาของรัฐ รัฐได้พยายามใช้วิธีการต่างๆ เพื่อวางระเบียบ สร้างวินัย และควบคุมร่างกายพลเมือง ร่างกายยังอยู่ในฐานะโครงการ (Projects) ซึ่งยังสมบูรณ์มากเท่าไร ก็จะยิ่งสื่อถึงอัตลักษณ์ของสังคมและชาติมากขึ้นเท่านั้น

การเป็นพลเมืองที่ดีนั้น นอกจากจะต้องขยันหมั่นเพียรทำมาหากิน และเป็นคนมีศีลธรรมแล้วนั้น ยังต้องเป็นคนที่มีสุขภาพพลานามัยดีอีกด้วย ดังที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส (ซึ่งเป็นผู้ที่ทรงมีบทบาทสำคัญมากในการจัดการศึกษาให้กับรัฐบาลไทย และเป็นผู้หนึ่งที่ปลูกฝังความคิดเรื่องหน้าที่พลเมืองต่อชาติ) ทรงเห็นว่าพลเมืองเป็นส่วนหนึ่งที่จะทำให้ชาติมั่นคงและเจริญก้าวหน้าได้ อาทิ ต้องทำให้ตัวเองมีสุขภาพพลานามัยแข็งแรงให้สามารถเลี้ยงตัวเองได้

ดังนั้นประชาชนจึงต้องมีหน้าที่ “ทำนุบำรุงลูกให้เป็นคนสมกำลัง มีร่างกายที่บริบูรณ์ ลำสันแข็งแรง ไม่เป็นโรคและพิการ” เหตุผลของการสร้างรัฐสมัยใหม่ที่เจริญก้าวหน้าจึงแยกออกจากกันไม่ออก กับความคิดที่จะต้องดูแลประชาชนให้หายจากโรคภัยและมีสุขภาพแข็งแรง ด้วยการสร้างทั้งองค์ความรู้เกี่ยวกับการแพทย์สมัยใหม่และการสร้างสถานพยาบาล สำหรับการจัดการดูแลรักษาความป่วยไข้โรคภัยของพลเมือง เพื่อให้สามารถเป็นเครื่องมือสำคัญในการสร้างความเจริญก้าวหน้าให้กับรัฐ (ทวิศักดิ์ เผือกสม, 2543: 86-87)

ในกระบวนการสร้างชาติดังกล่าว จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า การแพทย์ได้มีบทบาทยิ่งในการสถาปนาอำนาจของรัฐขึ้น โดยรัฐได้อาศัยความรู้ทางการแพทย์เป็นเครื่องมือสำคัญในการเข้าแทรกแซง กำหนดพฤติกรรม ความรู้สึกลึกซึ้ง และมาตรฐานต่างๆ ในทางสังคม (เพ็ญอ้างในก้องสกล กวินรวีกุล, 2545) การแพทย์จึงมีสถานะเป็นเครื่องมือทางการเมืองสำหรับการเคลื่อนไหวของรัฐชาตินิยม และกลายเป็นแหล่งของความชอบธรรมที่สำคัญของอำนาจรัฐ (โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์, 2548) ปัจจุบันนโยบายการเลี้ยงลูกด้วยนมมารดาที่เป็นอีกอำนาจหนึ่งของรัฐที่เข้ามาควบคุมร่างกายของแม่หลังคลอดอย่างใหญ่หลวง แม่หลังคลอดปฏิเสธไม่ได้เลยว่าจะไม่เลี้ยงลูกด้วยนมตนเอง เพราะนั่นจะเป็นการแสดงว่าแม่เป็นแม่ที่ไม่รักลูก ไม่ยอมเสียสละเพื่อลูกและก็ไม่เป็นที่ยอมรับของสังคมอีกด้วย ทั้งนี้เนื่องจากทางการแพทย์ออกมาอธิบายเหตุผลที่ต้องเลี้ยงลูกด้วยนมมารดาว่า เต้านมเป็นเรื่องธรรมชาติของมนุษย์ผู้หญิงที่ถูกสร้างเพื่อเลี้ยงดูลูกของตนเอง (Biology-Given) และการให้นมบุตรอย่างเดียวนาน 6 เดือน โดยไม่ให้น้ำหรืออาหารเสริมเลย เนื่องจากกลัวว่าเด็กจะได้รับสารอาหารจากนมแม่ไม่เพียงพอ โดยมีหลักฐานทางวิทยาศาสตร์การแพทย์พิสูจน์ให้เห็นว่าคุณสมบัติทางกายภาพของนมแม่ที่มีคุณูปการต่อลูกอย่างมาก ที่ไม่สามารถเปรียบเทียบได้กับนมผง คุณค่านมแม่จะมีประโยชน์อย่างยิ่งต่อการเจริญเติบโตพัฒนาของร่างกาย สติปัญญา และจิตใจ ทำให้ลูกแข็งแรง ไม่เจ็บป่วยง่าย

ทั้งนี้ นโยบายการเลี้ยงลูกด้วยนมมารดาที่ออกมารณรงค์ให้แม่เลี้ยงลูกด้วยนมมารดานั้นยังทำให้แม่ถูกบีบบังคับให้สวมบทบาทแม่อย่างมาก โดยการลดทอนความเป็นแม่เหลือเพียง “เต้านม” และ “น้ำนม” เท่านั้น โดยเฉพาะแม่ที่มีอุปสรรคในการให้นมบุตร ไม่ว่าจะเป็นปัญหาทางด้านร่างกาย สังคม เศรษฐกิจ ต่างๆ เหล่านี้ ทำให้แม่ไม่สามารถที่จะให้นมบุตรได้อย่างเต็มที่ แต่รัฐกลับมองข้ามเหตุผลและเงื่อนไขชีวิตต่าง ๆ เหล่านี้ มุ่งดูแลแต่เต้านมกับน้ำนมของแม่ที่ต้องมีให้ลูกดูดกินซึ่งสำหรับร่างกายทางการเมือง (Body Politic) มัลลิกา มัติโก (2542) กล่าวว่า トラบไคที่ร่างกายผู้หญิงยังคงอยู่ภายใต้การครอบงำการจัดการทางการแพทย์ (Medicalization) トラบไคที่ร่างกายของผู้หญิง ก็จะกลายเป็นร่างกายทางการเมืองมากขึ้น

จะเห็นได้ว่าผู้หญิงไม่มีสิทธิหรืออำนาจ ในการจัดการกับร่างกายของตนเอง และรัฐ กำหนดนโยบายการพัฒนาที่มีผลกระทบต่อผู้หญิง เช่น การลดประชากร (จิราภรณ์ วนัสพงศ์, 2537, สุชีลา ตันชัยนันท์, 2540) Rich (อ้างถึงใน กาญจนา แก้วเทพ, 2541) กล่าวเสริมว่า แม่หรือผู้หญิง แทบจะไม่ได้มีสิทธิส่วนตัวของเธอในร่างกายเลย ตั้งแต่สิทธิของการตั้งครรภ์ การมีลูก-ไม่มีลูก การ คลอดลูก การทำแท้ง พื้นที่ส่วนตัวบนร่างกายของแม่แทบจะกลายเป็นของผู้ชาย (ทั้งๆ ที่พื้นที่ เหล่านี้เป็นพื้นที่ที่เป็นของตัวเอง มิใช่ของผู้ชาย แต่กลายเป็นว่า เธอไม่มีสิทธิ) อีกทั้งยังรวมถึง งานนอกบ้านที่ผู้หญิงมีบทบาท ทำให้ผู้หญิงถูกเอารัดเอาเปรียบมากขึ้น เพื่ออำนาจและ ผลประโยชน์ในการแสวงหากำไรโดยการควบคุมร่างกายของผู้หญิง (Ong and Peletz, 1995)

การใช้อำนาจบนร่างกายผู้หญิงนี้ ผู้หญิงถูกใช้พื้นที่ของร่างกายเพื่อผลประโยชน์ของ ระบบทุนนิยมและปิตาธิปไตย เพื่อตอบสนองนโยบายของรัฐ ในกรณีของการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ เป็นรูปธรรมของการกระทำภายใต้วาทกรรมความเป็นแม่ และเป็นการสร้างอำนาจจากความรู้ที่ นำเชื่อถือจากเทคนิควิทยาทางการแพทย์ เป็นการสร้างความจริงเกี่ยวกับสุขภาพอนามัยและความ ปลอดภัย จึงทำให้ร่างกายของผู้หญิงถูกความรู้ทางการแพทย์หรือการใช้เหตุผลทางวิทยาศาสตร์ ครอบงำความคิดโดยผู้หญิงมักไม่ตั้งคำถาม หรือแม้ว่าจะเกิดการตั้งคำถาม แต่ก็มักได้บทสรุปจาก การตัดสินใจของกลุ่มที่มีอำนาจเหนือกว่า ดังนั้นวาทกรรมกระแสหลักจึงเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ ผู้หญิงไม่มีอำนาจในการตัดสินใจ ไม่มีพลังอำนาจที่จะมีอิทธิพลต่อนโยบายการตลาดและนโยบาย สาธารณสุขได้เท่าที่ควร (กัลยกร แก้วเกียรติคุณ, 2548: 22)

Turner (1992) ก็ได้กล่าวว่าเรากำลังก้าวเข้าสู่สังคมร่างกาย (Somatic Society) ซึ่งคือ ระบบสังคมที่ร่างกาย กลายเป็นส่วนประกอบของพื้นที่หลัก ของกิจกรรมทางการเมืองและ วัฒนธรรม เราอยู่ในสังคมที่เต็มไปด้วยการเมืองเรื่องร่างกาย เช่น การรณรงค์เรื่องโรคเอดส์ การ ต่อต้านและสนับสนุนการทำแท้ง การมีสถาบันเก็บรักษาอวัยวะมนุษย์ การรณรงค์ให้มีเพศสัมพันธ์ อย่างปลอดภัย ฯลฯ (Turner, 1992 อ้างใน ก้องสกุล กวินวิกุล, 2545) ซึ่งก็คล้ายกับปัจจุบันที่มีการ รณรงค์การเลี้ยงลูกด้วยนมมารดา ที่เกิดจากรัฐต้องการให้พลเมืองในประเทศมีสุขภาพที่แข็งแรง พร้อมทั้งเป็นภาพตัวแทนของความเจริญก้าวหน้าของประเทศชาติไปด้วย โดยได้กระทำผ่าน นโยบายทางการเมืองเป็นส่วนผลักดันให้มารดาต้องเลี้ยงลูกด้วยนมตนเอง เหล่านี้จะเห็นได้ว่ารัฐ ได้นำความรู้ด้านการแพทย์เข้ามาจัดการและควบคุมร่างกายของมนุษย์ได้อย่างแบบยล

1.5.5 กระแสความนิยมนมแม่

นมแม่ได้รับการเคารพบูชาเทิดทูนในฐานะของแหล่งอาหารในการบำรุงเลี้ยงดู (ลูก) ในช่วงเวลาที่ขาดแคลนอาหาร พลังอำนาจของการเป็นผู้หญิง ก็คือสามารถผลิตน้ำนมเพื่อการเลี้ยง

ดูบุตร ในทางศาสนาถือว่าเป็นความภาคภูมิใจอย่างยิ่งที่ผู้หญิงคนแรกของโลก (อีฟ) เลี้ยงลูกด้วยน้ำนมของเธอ เป็นการให้ความหมายของน้ำนมที่ดี เพราะเป็นแหล่งอาหารสำหรับเลี้ยงทารก กล่าวในคัมภีร์ศาสนาว่า มีการเฉลิมฉลองความเป็นแม่ ให้คุณค่าในฐานะแม่ ซึ่งเป็นผู้หญิงที่บริสุทธิ์ มีคุณค่าและความหมายของความเป็นแม่อย่างสูงสุด (Marilyn Yalom, 1997 อ้างในกัลยกร แก้วเกียรติคุณ, 2548: 10)

ตั้งแต่ยุคแห่งการสิ้นสุดของจักรวรรดิโรมัน (Middle Ages) หรือในศตวรรษที่ 15 “นม” มีความหมายในเชิงสุนทรีทางเพศ (Erotic) มากขึ้น แต่ก็ยังให้ความหมายและคุณค่าของความเป็นเมียและความเป็นแม่ ต่อมาในศตวรรษที่ 17 ในสังคมชั้นสูง ไม่นิยมให้นมลูกด้วยตัวเอง เพราะต้องการรักษาความสวยงามและความอ่อนเยาว์ จึงจ้างแม่นมเลี้ยงลูก มีความสัมพันธ์เชิงอำนาจเกิดขึ้นระหว่างชนชั้น และระหว่างเพศ ซึ่งถือเป็นเรื่องปกติธรรมดาในยุคนั้น จนเมื่อสิ้นสุดศตวรรษนี้ มีการรณรงค์ต่อต้านการเลี้ยงลูกด้วยนมของแม่นม เพราะเชื่อว่าเด็กจะมีลักษณะนิสัยเหมือนกับแม่นม ซึ่งในกลางศตวรรษที่ 18 ในประเทศฝรั่งเศส การเลี้ยงลูกด้วยนมแม่เป็นเรื่องของการเมืองระดับประเทศ ซึ่งมีผลมาจากการคัดเลือกแม่นมในการเลี้ยงดูผู้ปกครองประเทศในยุคสมัยนั้น เกิดเป็นวาทกรรมใหม่ที่ว่า การเลี้ยงลูกด้วยนมแม่จะดีกว่าการจ้างแม่นม เพราะการให้แม่นมเป็นผู้เลี้ยงลูก เป็นการสร้างความเสียหายให้กับครอบครัว เพราะการมีแม่นมจะทำให้ความใกล้ชิดอบอุ่นและสัมพันธ์ภาพในครอบครัวระหว่างแม่-ลูกห่างเหินไป ดังนั้นถ้าแม่เลี้ยงลูกด้วยตนเอง เปรียบเหมือนการได้สร้างครอบครัวและสังคมที่ดี (เพ็ญอ้างในกัลยกร แก้วเกียรติคุณ, 2548: 10-11)

ในอเมริกาก็หันกลับมานิยมการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ เมื่อพบว่าอัตราการตายของทารกที่เลี้ยงลูกด้วยนมผงมีมากขึ้น รัฐจึงมีการรณรงค์การเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ ซึ่งผู้หญิงเองก็ยอมรับเนื่องจากความห่วงใยในชีวิตลูก “นม” เริ่มมีความหมายในเชิงการเมืองในช่วงศตวรรษที่ 18 เริ่มมีการกล่าวถึงเรื่อง การเมืองเรื่องร่างกาย ซึ่งนั่นก็คือ การที่รัฐหรือโครงสร้างสังคมเริ่มกำหนดชีวิตให้ผู้หญิง (เพ็ญอ้างในกัลยกร แก้วเกียรติคุณ, 2548)

ประเทศต่างๆ มีการดำเนินงานเกี่ยวกับนโยบายการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ ในลักษณะที่แตกต่างกันออกไป ซึ่งกำหนดโดยองค์การอนามัยโลก (WHO) และองค์การกองทุนเพื่อเด็กแห่งสหประชาชาติ (UNICEF) ผู้หญิงได้รับมอบหมายโดยรัฐในภาระที่เกี่ยวกับการเพิ่มและลดจำนวนประชากรด้วยนโยบายการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ ด้วยการรณรงค์ให้ผู้หญิงดำเนินตามนโยบายที่กำหนด

ในอดีต การเลี้ยงบุตรด้วยนมมารดามีการปฏิบัติกันอย่างแพร่หลายทั้งในประเทศที่พัฒนาแล้ว และกำลังพัฒนา แต่เมื่อสภาพสังคมมีการเปลี่ยนแปลงไปสตรีได้รับการศึกษา มีวิวัฒนาการต่างๆ เกิดขึ้นมากมาย การดำเนินชีวิตเป็นแบบสังคมเมืองมากขึ้น สตรีต้องออกไปทำงานนอกบ้าน อีกทั้งอิทธิพลของการตลาด การใช้สื่อโฆษณาในการจูงใจให้มารดาหันมาให้

ความสนใจในการใช้นมขงทดแทนนมมารดา หรือระบบการแพทย์เองที่มีส่วนส่งเสริมให้มารดา รู้จักการให้อาหารทารกโดยใช้ขวดหรือหัวนมปลอม นับแต่มาคลอดบุตรในโรงพยาบาล (Morley&Woodland, 1991 อ้างใน วรวรรณ แพทย์หลักฟ้า, 2540) ซึ่งก็เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ อัตราการเลี้ยงบุตรด้วยนมมารดามีอัตราที่ลดลงอย่างรวดเร็ว ดังนั้นเพื่อเป็นการส่งเสริมและ สนับสนุนให้แม่หันกลับมาเลี้ยงบุตรด้วยนมตนเอง รัฐจึงมีการกำหนดนโยบายและให้การส่งเสริม สนับสนุนการเลี้ยงลูกด้วยนมมารดาขึ้น พร้อมกันนี้ยังได้มีการสร้างภาพตัวแทนของการให้นมบุตร ว่าเป็นแม่ที่ดีอีกด้วย และไม่เฉพาะในไทยเท่านั้นที่มีภาพตัวแทนเหล่านี้ จากการศึกษาของ Hoddinott (1996) และ Murphy (1999) ในผู้หญิงออสเตรเลีย พบว่าผู้หญิงที่ให้นมจากอก เป็นภาพ ตัวแทนของความเป็นแม่ที่ดี ดังนั้นผู้หญิงทุกคนจึงวางแผนว่าจะต้องให้นมกับบุตรเองทั้งนั้น แต่จะ ให้นานเท่าไรก็แล้วแต่การกลับเข้าไปทำงาน แต่ผู้หญิงบางคนก็ไม่คิดอย่างนั้น จากการศึกษาของ Schmied และ Lupton (2001) พบว่า มีแม่จำนวนไม่น้อย ที่มีความรู้สึกในเชิงลบต่อการให้นมบุตร พวกเขาคิดว่ามันเป็นการเรียกร้อนเวลากับพวกเขาเกินไป คือเด็กจะเรียกตลอดเมื่อหิว และแม่ก็ ต้องเป็นผู้ให้นม มันจึงทำให้ชีวิตของพวกเขาหายไป ซึ่งทำให้พวกเขาเกิดความขัดแย้งที่สังคมให้ ว่าการให้นมมารดาเป็นสิ่งที่ดี แต่กับตัวพวกเขาเองมันเป็นการต่อสู้กับสิ่งดังกล่าว ซึ่งสาเหตุต่างๆ เหล่านี้ ล้วนเป็นปัจจัยที่ทำให้แนวโน้มการเลี้ยงบุตรด้วยนมมารดาทั้งต่างประเทศและในไทยลดลง อย่างรวดเร็ว

การเลี้ยงทารกด้วยนมมารดานั้น เป็นที่ยอมรับกันแล้วว่ามีประโยชน์ต่อทั้งทารก และ มารดา ซึ่งนมมารดาถือว่าเป็นอาหารที่ดีที่สุดสำหรับทารกเพราะมีสารอาหารครบถ้วน สดส่วน เหมาะสมกับความต้องการของทารก ย่อยและดูดซึมได้ง่าย ปลอดภัย มีภูมิคุ้มกันโรคฯ และ ประโยชน์ทางด้านมารดาช่วยให้มดลูกหดตัวดี มดลูกกลับเข้าสู่สภาพเดิมเร็วขึ้นและลด ภาวะการฉีกแผลหลังคลอด รวมทั้งประโยชน์ด้านจิตสังคม คือการเลี้ยงทารกด้วยนมมารดานั้น จากการสัมผัสใกล้ชิดและความอบอุ่นทำให้ทารกได้รับความสุขุมมีความรู้สึกมั่นคง มารดามี จิตสำนึกของการเป็นมารดา ก่อให้เกิดความรักความผูกพันระหว่างมารดาและทารก ดังนั้นการเลี้ยง ลูกด้วยนมแม่จึงเป็นสิ่งที่สำคัญ และจำเป็นต่อการพัฒนาสุขภาพอนามัยของทารกและเด็ก เพื่อให้ เจริญเติบโตเป็นประชากรที่มีสุขภาพที่ดีทั้งร่างกาย จิตใจ และสติปัญญา นอกจากนี้ยังมี ผลกระทบด้าน อื่นๆ อีก อาทิเช่น ผลต่อสุขภาพของมารดา ผลกระทบด้านเศรษฐกิจ ฯลฯ จากการศึกษาวิจัยพบว่า การเลี้ยงลูกด้วยนมมารดาแต่เพียงอย่างเดียวอย่างน้อย 4-6 เดือน จะทำให้ทารกมี สุขภาพดีมีภูมิต้านทานโรค โดยไม่จำเป็นต้องเลี้ยงดูทารกด้วยอาหารหรือของเหลวอื่นๆ โดยเฉพาะ นมขง การส่งเสริมการเลี้ยงบุตรด้วยนมมารดาในประเทศไทยได้เริ่มมาตั้งแต่ พ.ศ. 2522 แต่ แนวโน้มในการเลี้ยงบุตรด้วยนมมารดาลดลง ซึ่งมีสาเหตุเกี่ยวข้องกับองค์ประกอบต่างๆ คือ การ

แยกทารกที่เพิ่งคลอดจากมารดา การขาดการสนับสนุนภายในโรงพยาบาล การที่มารดาไม่ได้รับการกระตุ้นหรือช่วยเหลือเพื่อเริ่มการให้นมบุตรทันทีหลังคลอด การขาดการสนับสนุนจากครอบครัวและชุมชน การที่มารดาทำงานนอกบ้านและไม่มีการลาพักหลังคลอดเพื่อให้เลี้ยงบุตร การที่มารดาขาดความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับโภชนาการ และไม่มีการเตรียมตัวเพื่อเลี้ยงบุตรด้วยนมมารดาตั้งแต่อ่อนคลอด รวมทั้งการที่มารดามีภูมิลำเนาอยู่ในชนบทและต้องมาทำงานในเมือง ซึ่งทำให้มีความโน้มเอียงที่จะทอดทิ้งบุตรของตนให้พ่อแม่และญาติดูแลอยู่ในชนบท (สุสันหา ยิ้มแย้ม พร้อมคณะ, 2545)

องค์การทุนเพื่อเด็กแห่งสหประชาชาติ (UNICEF) และองค์การอนามัยโลก (WHO) ได้ตระหนักถึงสภาพปัญหาการป่วยและตายของทารกที่ไม่ได้รับการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ ดังนั้นจึงได้หาแนวทางวิธีแก้ไขปัญหาดังกล่าว เพื่อให้มารดาตระหนักในการเลี้ยงบุตรด้วยนมมารดา การสนับสนุนทางนโยบายที่ยั่งยืนเป็นสิ่งจำเป็น โดยเฉพาะการจำกัดการโฆษณาผลิตภัณฑ์นมผง และการจัดตั้งคณะกรรมการส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมมารดา โดยองค์การอนามัยโลกและองค์การกองทุนเพื่อเด็กแห่งสหประชาชาติได้กำหนดหลักเกณฑ์สากลการจำหน่ายผลิตภัณฑ์อาหารทดแทนนมมารดา เพื่อควบคุมบริษัทผลิตภัณฑ์นมผง ซึ่งครอบคลุมถึงนมผง ผลิตภัณฑ์จากนม ชีเรียล ชาน้ำผลไม้ รวมทั้งขวดนมและจุกนมยาง ส่วนการจัดตั้งคณะกรรมการส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมมารดานำไปสู่การปรับปรุงสภาพแวดล้อมของการเลี้ยงลูกด้วยนมมารดา การเพิ่มงบประมาณในการส่งเสริมการเลี้ยงลูกด้วยนมมารดา และการรณรงค์การให้ความรู้ผ่านทางสื่อมวลชน (Huffman, 1992 อ้างใน สุสันหา ยิ้มแย้ม พร้อมคณะ, 2545: 8-9)

สตรีนิยมแนวสุดขั้วเชื่อว่า ความเป็นแม่เป็นปัจจัยสำคัญที่เชื่อมต่อให้ผู้หญิงได้สัมผัสกับพลังภายในแห่งการก่อเกิดชีวิตใหม่และศักยภาพของผู้หญิงในการสืบทอดเผ่าพันธุ์ ทว่าพลังแห่งประสบการณ์นี้ กลับถูกกดทับเอาไว้ภายใต้การสร้างสัญลักษณ์ของสถาบันแห่งความเป็นแม่ที่ถูกควบคุมโดยผู้ชาย ทั้งที่อยู่ในฐานะสามี พ่อ ลูกชาย และกฎหมายหรือจารีตต่างๆ ที่กำหนดโดยรัฐซึ่งสะท้อนวิธีคิดแบบผู้ชาย ยกตัวอย่างเช่น การกำหนดจำนวนการมีบุตรของครอบครัว (ซึ่งส่วนใหญ่มุ่งที่จะพูดกับผู้หญิงมากกว่าผู้ชาย) ซึ่งในบางสังคมต้องการให้ผู้หญิงผลิตลูกมาก ๆ ถึงกับจัดเอานโยบายแรงจูงใจต่างๆ ออกมา ในขณะที่บางสังคมใช้ทั้งไม้นวมและไม้แข็ง (เช่น การให้สวัสดิการพิเศษ และการเก็บภาษีมากขึ้น) เพื่อที่จะปรามผู้หญิงให้มีลูกแค่หนึ่ง และเมื่อผู้หญิงต้องให้นมลูก รัฐก็จะเข้ามาแทรกแซงเป็นระยะๆ ด้วยการออกแผนรณรงค์ที่แปรผันไปเรื่อยๆ ตามกระแสสุขภาพและกระแสนิยม เช่น เวลานี้มีการเรียกร้องให้เลี้ยงลูกด้วยนมแม่ แต่ในขณะเดียวกันก็ไม่ได้มีมาตรการอย่างจริงจังที่จะช่วยสนับสนุนค่าแรงและสวัสดิการของแม่ชนชั้นแรงงาน ค่านิยมของการเลี้ยงลูก การให้นมลูก การหยุดให้นมลูก เป็นไปตามความรู้และคำแนะนำของแพทย์หรือนัก

โภชนาการ จนดูเหมือนว่าผู้หญิงแทบจะไม่มีสิทธิในเนื้อตัวร่างกายเลย ซึ่งต่างจากการเลี้ยงดูในอดีตที่ไม่ใช่เรื่องของแม่คนใดคนหนึ่ง แต่เป็นเรื่องของญาติพี่น้องและชุมชนที่ช่วยกันเลี้ยงดูและอบรมสั่งสอน

หญิงหลังคลอดทุกคน ได้ถูกคาดหวังจากสังคมและสถาบันการแพทย์ ให้ต้องเลี้ยงดูบุตรและให้นมด้วยตนเอง โดยมีคำอธิบายว่า เต้านมเป็นเรื่องธรรมชาติของมนุษย์ผู้หญิงที่ถูกสร้างเพื่อเลี้ยงดูลูกของตนเอง (Biology-Given) โดยการรณรงค์หญิงหลังคลอดควรให้นมบุตรอย่างเดียวนาน 6 เดือน โดยไม่ให้น้ำหรืออาหารเสริมเลย เนื่องจากกลัวว่าเด็กจะได้รับสารอาหารจากนมแม่ไม่เพียงพอ โดยมีหลักฐานทางวิทยาศาสตร์การแพทย์พิสูจน์ให้เห็นว่าคุณสมบัติทางกายภาพของนมแม่ที่มีคุณภาพต่อการลูกอย่างมากที่ไม่สามารถเปรียบเทียบกับนมผง คุณค่านมแม่จะมีประโยชน์อย่างยิ่งต่อการเจริญเติบโตพัฒนาของร่างกาย สติปัญญา และจิตใจ ทำให้ลูกแข็งแรง ไม่เจ็บป่วยง่าย นมแม่ไม่ใช่เป็นเพียงสารอาหารเท่านั้นแต่เป็นการให้ทุกสิ่งทุกอย่างที่ดีที่สุดที่แม่จะสามารถเสาะหาได้เพื่อเป็นทั้งรากฐานในการเลี้ยงดูและฟูมฟักลูกสืบต่อไป พร้อมทั้งยังมีส่วนช่วยให้แม่มีรูปร่างที่ดี หน้าอกไม่หย่อนยาน ลดความเสี่ยงเป็นมะเร็งเต้านมและมะเร็งรังไข่ ฯลฯ อีกด้วย เหล่านี้เป็นความรู้ทางการแพทย์ เป็นความจริงที่ปรากฏในสังคมด้วยรูปแบบของความรู้ ผู้หญิงจึงสนใจที่จะหันกลับมาเลี้ยงดูด้วยนมแม่ เพราะมีวาทกรรมเรื่องความงามและเรื่องสุขภาพรวมเข้าไปด้วย (กัลยากร แก้วเกียรติคุณ, 2548: 21)

จะเห็นได้ว่าการให้คุณค่าและความสำคัญกับบทบาทหน้าที่ของ “ความเป็นแม่ที่ดี” อย่างหนึ่งคือการจรรโลงจารีตประเพณีอันดีงาม ศีลธรรมของสังคม โดยการใช้นมแม่เป็นสัญลักษณ์ มีเป้าหมายที่สำคัญคือดูแล รักษาครอบครัวซึ่งเป็นหน่วยที่เล็กที่สุดของสังคมไว้ให้ดี มีความเข้มแข็ง ถ้าสังคมผิดปกติ มีปัญหา เช่น อาชญากรรมหรือสารเสพติด ก็มักจะอธิบายเชื่อมโยงกับการเลี้ยงดูลูกที่ไม่ดี มีความผิดพลาด บกพร่องในบทบาทหน้าที่ของแม่ (Healthnet in Thailand, 2001) นั่นคือการสะท้อนกลับไปถึงคุณสมบัติของ “แม่ที่ดี” ของผู้หญิงอีกด้วย การทำให้นมแม่เป็นอุดมการณ์ (Idealization) หลักแก่หญิงหลังคลอด ที่พึงประสงค์และน่ายกย่อง ผู้เป็นแม่ที่สามารถเลี้ยงดูด้วยนมแม่ได้ตามเกณฑ์ที่กำหนดเป็นผู้หญิงที่เสียสละอย่างยิ่งยวด เป็นสัญลักษณ์ของความดีงาม ความบริสุทธิ์ ความผูกพันที่แม่มอบให้ต่อลูกอย่างไม่มีสิ่งเคลือบแฝง เสมือนภูมิคุ้มกันต่อสิ่งรอบข้างภายนอกที่น่ากลัว และได้กลายเป็นภาพตัวแทนของความมั่นคงและความเจริญก้าวหน้าของประเทศชาติไปด้วย ดังนั้นอำนาจและความหมายของแม่ที่ดีอยู่กับการให้นมลูก การทำหน้าที่ของแม่ที่ดีผูกติดกับเต้านม เพราะผลิตน้ำนมได้

การอธิบายของความรู้ชุด “นมแม่” ที่ได้สร้างบนพื้นฐานวิทยาศาสตร์การแพทย์ว่านมแม่เป็นสารอาหารจริงๆ เป็นธรรมชาติ (Authentic) และมีประโยชน์ต่อสุขภาพของทารกต่อร่างกาย

และสติปัญญา ธรรมชาติสร้างนมแม่มาเป็นสิ่งจำเป็นธรรมชาติและเป็นสิ่งที่ดีเลิศ เหมาะสมต่อทารก (Essential) ผ่านภาษาวิทยาศาสตร์ที่สร้างความน่าเชื่อถือแล้วยังได้สร้างคู่ตรงข้ามคือผลิตภัณฑ์นม ที่ประดิษฐ์ขึ้นนั้นมีคุณสมบัติที่ไม่สามารถเทียบเท่านมแม่ได้ (Inauthentic) และไม่เหมาะสมต่อการนำมาเลี้ยงทารก

พลังของนมแม่จึงมีอำนาจมากในการเลี้ยงดูลูกให้มีสุขภาพดี มีสติปัญญาเยี่ยมยอด เป็นการตอกย้ำให้เห็นว่าเป็นธรรมชาติของมนุษย์ผู้หญิงที่มีเต้านม ซึ่งถูกสร้างมาให้มีหน้าที่เลี้ยงดูลูกตัวเอง ความเป็นแม่ในทางวิทยาศาสตร์การแพทย์จึงเป็นสิ่งที่เป็ธรรมชาติของผู้หญิงทุกคน ทุกชาติ ทุกภาษาและจะเป็นจริงเช่นนี้ตลอดกาลไม่ว่าเวลาจะเปลี่ยนแปลงไป หรืออีกนัยหนึ่งก็คือเป็นสิ่งที่อยู่คู่กับผู้หญิงตลอดไปนั่นเอง นมขงกลายเป็นคู่ตรงข้ามของนมแม่ที่มีคุณสมบัติตรงข้ามทุกอย่าง หญิงที่เลี้ยงลูกด้วยนมขงจึงกลายเป็น “แม่ที่ไม่ดี” ไปพร้อมๆ กัน

กลุ่มนมแม่ได้ให้ความรู้นมแม่แก่หญิงที่มีทั้งความหมายเดิม คือคุณประโยชน์ของนมแม่ ตอกย้ำความหมายโดยการสร้างความเชื่อว่านมแม่จะมีมากพอโดยไม่ขึ้นกับขนาดเต้านม และได้สร้างความหมายใหม่เช่น นมแม่เพียงพอต่อการเติบโตโดยไม่ต้องให้น้ำล้างปากตามความเชื่อของคนไทยเพราะในนมแม่มีสารป้องกันเชื้อราในปากตามธรรมชาติอยู่แล้ว การให้นมในที่สาธารณะและการเปิดเผยร่างกายเป็นเรื่องไม่ควรละอาย เป็นต้น

นอกเหนือจากคำอธิบายทางวิทยาศาสตร์การแพทย์ ถึงคุณประโยชน์ของนมแม่ที่มีต่อการเจริญเติบโตของทารกแล้ว ยังมีการให้ความหมายทางสังคมแก่บทบาทหน้าที่ของหญิงหลังคลอดที่ต้องรับผิดชอบดูแลเลี้ยงดูลูกเป็นหลักด้วยสาเหตุสำคัญ คือ นำนมซึ่งถูกผลิตตามธรรมชาติจากเต้านมของผู้หญิงนั่นเอง เป็นการผูกโยงเต้านมกับบทบาทหน้าที่ทางสังคมหรือประกอบสร้าง “ความเป็นแม่” อย่างเข้มข้น ขบวนการรณรงค์ของกลุ่มนมแม่ตั้งแต่ พ.ศ. 2545 เป็นต้นมา สร้างกระแสสังคมให้ตื่นตัวกับคุณค่าของการให้นมแม่ และเป็นที่ยอมรับของหญิงชนชั้นกลางถึงสูงโดยการผลิตความหมายความเป็นแม่แบบใหม่ ต่างจากการรณรงค์ที่ผ่านมาคือ “แม่ทันสมัย” โดยใช้ผู้หญิงสูงศักดิ์ ชีวิตครอบครัวเพียบพร้อมสมบูรณ์ มาเป็นผู้แสดงพร้อมลูกน้อยในภาพของการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ สายตาที่จ้องมองลูกขณะให้นมแม่ที่อบอุ่นดังภาพ ในพระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าศรีรัศมิ์ พระวรชายาในสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร เป็นต้น ซึ่งเป็นหญิงผู้นำและเป็นแบบอย่างให้แก่ผู้พบเห็นคือเป็นแม่สมัยใหม่ที่มีการศึกษาและความรู้ดี มีการทำงานมั่นคง ประสบความสำเร็จ มีการวางแผนชีวิตเช่น การมีลูกต้องมีการเตรียมความพร้อมทั้งทางร่างกายและจิตใจเพื่อให้ลูกที่เกิดมาแข็งแรง สมบูรณ์ เป็นต้น พร้อมทั้งท่านยังเป็นภาพของผู้หญิงที่สูงศักดิ์ ที่สามารถให้นมลูกด้วยตนเอง จึงเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ผู้หญิงทั่วไป ตระหนักถึงการเลี้ยงลูกด้วยนมตนเองมากขึ้น

เหล่านี้ล้วนแล้วแต่เกิดจากการให้ภาพทางด้านการแพทย์และทางสังคมวิทยา แต่ก็ได้มองข้ามความรู้สึกของผู้เป็นแม่ ผู้ซึ่งอยู่ในฐานะของการเป็นผู้กระทำ (Agency) ได้มองข้ามตรรกะที่ขัดแย้งภายในกระแสการรณรงค์การเลี้ยงลูกด้วยนมมารดาที่ยากที่ทำได้จริง เหตุผลในการตัดสินใจของผู้เป็นแม่ที่ตัดสินใจให้นมบุตร ว่ามันเกิดจากอะไร แต่สังคมก็ต้องการเพียงที่จะให้แม่เลี้ยงลูกด้วยนมตนเอง โดยไม่ได้มองว่าแม่มีเหตุผลหรือเงื่อนไขอะไรที่ทำให้เขาไม่สามารถให้นมตนเองกับบุตรอย่างเต็มที่ และแม่มีความรู้สึกอย่างไรกับความกดดันที่ถูกสร้างขึ้นนั้น นอกเสียจากเหตุผลทางกายภาพที่เห็นอยู่

1.6 กรอบแนวคิดที่ใช้ในการศึกษา

สังคมมีการประกอบสร้างความรู้ ชุดกระแสความนิยมนมแม่ ที่ต้องการให้มารดาหันกลับมาเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ ซึ่งกระแสความนิยมนมแม่นี้มีผลมาจากแนวคิดด้านความเป็นเพศ-เพศสภาพ ความเป็นผู้หญิง ที่ต้องเป็นผู้หญิงที่ดี มีจิตใจดี ขอมเสียสละตนเองเพื่อผู้อื่น ใส่ใจกับความรู้สึกของบุคคลรอบข้าง พร้อมกับความเป็นแม่ ที่รักลูกอย่างไม่มีเงื่อนไข พร้อมเสียสละและมอบแต่สิ่งที่ดีที่สุดเพื่อลูก รวมทั้งร่างกาย ซึ่งรัฐเองมองร่างกายเป็นเพียงเครื่องมือทางการเมือง ที่ต้องการให้แม่หันกลับมาเลี้ยงลูกด้วยนมตนเอง แนวคิดต่างๆ เหล่านี้ได้มีผลกับกระแสความนิยมนมแม่ที่ประกอบสร้างขึ้นมา และสังคมได้ส่งผ่านกระแสความนิยมนมแม่นี้ ผ่านนโยบายของรัฐบาลรณรงค์ สื่อต่างๆ รวมทั้งค่านิยม ความเชื่อ ฯลฯ

หากเราพิจารณาในส่วนของปัจเจกที่มีสถานะเป็นแม่ ซึ่งแม่แต่ละคนจะมีตัวตนเป็นของตนเอง โดยผ่านความรู้ การรับรู้ทางด้านร่างกาย ความเป็นเพศ-เพศสภาพ ทักษะคิดในตัวตนของเขา ฯลฯ รวมทั้งบริบททางสังคม ที่มีครอบครัว เครือญาติ เศรษฐกิจ การทำงาน ฯลฯ เหล่านี้เป็นพื้นฐานในความเป็นตัวตนของแม่แต่ละคน และจากการที่สังคมสร้างกระแสความนิยมนมแม่ขึ้นนั้น ได้มีปฏิบัติการกับคนทั่วไป โดยเฉพาะแม่หลังคลอด และในส่วนแม่หลังคลอดนั้นก็จะมีปฏิบัติการต่อกระแสความนิยมนมแม่นั้นด้วยเช่นกัน ไม่ว่าจะเป็นเสียงสะท้อน หรือปฏิบัติการตอบโต้ต่างๆ ซึ่งจะแตกต่างกันไปในแม่แต่ละคน แต่ในกรณีแม่ที่มีอุปสรรคในการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ เช่น ปัญหาทางด้านร่างกาย ทักษะคิด เศรษฐกิจ การทำงาน ฯลฯ แม่กลุ่มนี้จะเป็นกลุ่มที่ได้รับความกดดันจากกระแสความนิยมดังกล่าวค่อนข้างสูงกว่าแม่กลุ่มที่ไม่มีอุปสรรคในการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ เนื่องจากเธอไม่สามารถให้นมบุตรได้อย่างเต็มที่ ตามที่สังคมอยากให้เป็น

การศึกษานี้เชื่อว่ากระแสความนิยมนมแม่ เป็นปฏิบัติการที่กระทำกับสังคมและแม่หลังคลอดอยู่ตลอดเวลา และในขณะที่กระแสความนิยมนมแม่มีอิทธิพลกับคนทุกๆ ไป แม่หลังคลอดเองก็มีปฏิบัติการต่อกระแสความนิยมนมแม่นั้นด้วยเช่นกัน การศึกษานี้จึงต้องการศึกษา

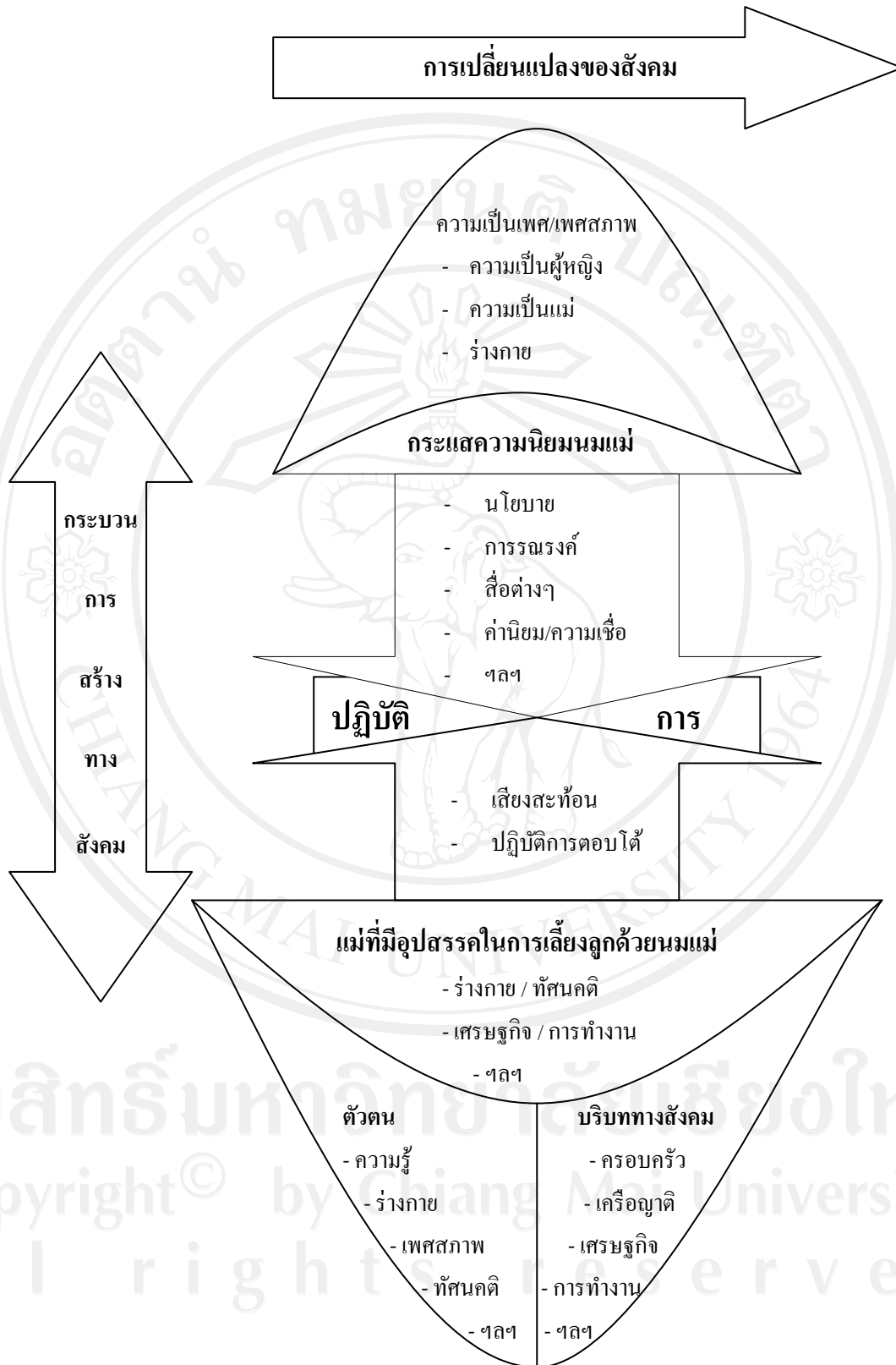
กระบวนการทางสังคมของกระแสดความนิยมแม่ที่เกิดขึ้น ในกลุ่มแม่ที่มีอุปสรรคในการเลี้ยงลูก
ด้วยนมแม่ พร้อมกับเสียงสะท้อนและปฏิบัติการของแม่ที่มีต่อกระแสดความนิยมแม่เหล่านี้ด้วย
เพื่อทำความเข้าใจความซับซ้อนของกระแสดความนิยมดังกล่าว และเห็นถึงปัญหาหรือเงื่อนไขชีวิต
ของแม่หลังคลอด ที่สัมพันธ์กับพฤติกรรมการเลี้ยงลูกและการให้นมบุตรด้วยนมตนเอง

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Copyright© by Chiang Mai University

All rights reserved

ภาพที่ 1 กรอบคิดในการศึกษา

1.7 ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาในเรื่องเสียงสะท้อนจากแม่ที่มีอุปสรรคในการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ เป็นการศึกษาเชิงพรรณนา แล้วได้เก็บข้อมูลเชิงคุณภาพโดยการสัมภาษณ์ เนื้อหาส่วนนี้จะเป็นการกล่าวถึงรูปแบบของการศึกษา หน่วยในการวิเคราะห์และขอบเขตของการศึกษา การเลือกผู้ให้ข้อมูล ประเด็นคำถามที่ใช้ในการศึกษา วิธีการศึกษาและการนำเสนอผลการศึกษา

- รูปแบบของการศึกษา

การศึกษาใช้วิธีการศึกษาเชิงพรรณนา เพื่อเข้าใจกระบวนการสร้างกระแสมโนมแม่ในสังคม และเห็นถึงวิถีปฏิบัติของแม่หลังคลอด โดยใช้การสังเกต การสัมภาษณ์ อย่างเป็นทางการ และไม่เป็นทางการ ซึ่งทำในลักษณะของการศึกษาวิจัยแบบเจาะจง โดยกำหนดขอบเขตและเนื้อหาของการวิจัยไว้แล้ว ซึ่งจะทำให้การศึกษา กรณีศึกษาที่ทำการคัดเลือกไว้โดยละเอียดในแง่มุมที่เกี่ยวข้อง ตามกรอบแนวคิดและทฤษฎีที่ได้กำหนดไว้ ซึ่งในการศึกษาครั้งนี้ผู้ศึกษาจำเป็นต้องทำการศึกษา โดยเข้าไปมีความใกล้ชิดกับผู้เป็นกรณีศึกษาและเกิดความสัมพันธ์ที่คุ้นเคยกันซึ่งผู้ศึกษาคาดว่า จะเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความราบรื่นในการให้ข้อมูล ในเรื่องทำการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกได้ และเพื่อการเรียนรู้ในวิถีชีวิตประจำวันของคนคนนั้นว่า เป็นไปในลักษณะใด มีสิ่งใดหรือสิ่งแวดล้อมรอบตัว (ทั้งที่เป็นบุคคลรอบข้าง / คนใกล้ชิดหรือเจ้าหน้าที่ด้านสาธารณสุขและสื่อต่างๆ) สิ่งไหนได้เข้ามาเป็นส่วนสำคัญในความคิด ความรู้สึกและปฏิบัติการของแม่หลังคลอด ที่มีต่อกระแสมโนมแม่นั้นบ้าง ซึ่งจะทำให้ผู้ศึกษาได้เห็นทั้งภาพโดยรวมและความชัดเจนในตัวกรณีศึกษาได้ และจะทำให้เกิดความเข้าใจพร้อมทั้งสามารถอธิบายในสิ่งที่ปรากฏการณ์ทางสังคมของเรื่องนี้ได้อีกด้วย

- หน่วยในการวิเคราะห์และขอบเขตของการวิจัย

หน่วยในการวิเคราะห์ของงานศึกษาชิ้นนี้นั้น เป็นหน่วยในการวิเคราะห์ในระดับบุคคล ซึ่งถือเป็นหน่วยในการวิเคราะห์หลัก งานศึกษาชิ้นนี้เป็นการศึกษาเพื่อทำความเข้าใจต่อการที่คนซึ่งกลายเป็นแม่ ที่ได้มีการจัดการกับตัวเองในการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ ตลอดจนทำความเข้าใจกับกระบวนการทางสังคมที่เข้ามามีอิทธิพลกับตัวแม่เองด้วย พร้อมทั้งทำความเข้าใจในการให้ความหมายของการเป็นแม่ ตามทัศนะของบุคคลว่ามีการนิยามอย่างไรและมีวิธีการใดในการเข้าถึงความเป็นแม่ตามที่สังคมอยากให้เป็นภายใต้กระแสมโนมแม่ รวมทั้งทำการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งในที่นี้มีนัยยะถึงบุคคลที่อยู่รอบข้างของผู้ให้ข้อมูลทั้งครอบครัว ญาติ กลุ่มเพื่อน เจ้าหน้าที่ด้านสาธารณสุข และสื่อต่างๆ ที่อาจมีความเกี่ยวข้องต่อการ

เกิดขึ้นของกระบวนการทางสังคมอันนี้ ดังนั้นในการศึกษาเรื่องนี้จึงทำการวิเคราะห์สองระดับ คือ ระดับที่เป็นบริบทใหญ่ในเรื่องสังคมของกระแสความนิยมนมแม่ ที่ส่งผลต่อการจัดการของแม่ และพิจารณาในระดับของการกระทำของปัจเจก ที่ถูกกระตุ้นและตกอยู่ในวาทกรรมของการเป็นแม่ที่ดี โดยการเลี้ยงลูกด้วยนมตนเองอย่างเดียวยเป็นระยะเวลา 6 เดือนและเลี้ยงต่อไปควบคู่กับอาหารเสริม จนอายุครบ 2 ปี หากไม่ปฏิบัติตามหรือให้ลูกได้นมแม่ที่น้อย ก็จะกลายเป็นแม่ที่ไม่ดี รักลูกไม่เป็น ดังนั้นแม่จึงต้องมีวิธีการจัดการกับตัวเองเพื่อให้เป็นแม่ตามที่สังคมต้องการ

การศึกษารั้ครั้งนี้มีขอบเขตและพื้นที่ในการศึกษา โดยการเลือกกรณีศึกษาจากแม่ที่มีอุปสรรคในการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ ที่มีปัญหาทางด้านร่างกายเป็นหลัก และคลอดในโรงพยาบาล ส่งเสริมสุขภาพ จำนวน 6 คน เพื่อนำข้อมูลมาอธิบายถึงความแตกต่างในแต่ละกรณี รวมไปถึงการดูว่าบุคคลที่อยู่รอบข้างกรณีศึกษานั้นมีอิทธิพลต่อการคิด การรับรู้และการจัดการกับตนเองในเรื่องของการเป็นแม่ที่ดีของกรณีศึกษามากน้อยเพียงใด ทั้งนี้กระทำการศึกษาผ่านการสัมภาษณ์ กรณีศึกษา การสังเกต ประกอบกับการศึกษารูปแบบของสังคม ที่นำเสนอถึงกระแสความนิยมนมแม่

- การเลือกผู้ให้ข้อมูลในการศึกษา

ผู้ศึกษาเลือกผู้ให้ข้อมูลหรือกรณีศึกษาแบบเจาะจง โดยเลือกแม่ที่มีอุปสรรคในการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ ที่มีปัญหาทางด้านร่างกายเป็นหลัก เช่น ห้วนมสั้น ห้วนมบอด ห้วนมแตก น้านมมาน้อย เป็นต้น และเลือกจากผู้คลอดในโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพ ซึ่งเป็นโรงพยาบาลที่รับนโยบายโรงพยาบาลสายสัมพันธ์แม่ลูก เป็นนโยบายหลักของโรงพยาบาล โดยผู้ที่คลอดในโรงพยาบาลนี้ จะได้รับอิทธิพลจากการรณรงค์การเลี้ยงลูกด้วยนมมารดาที่ค่อนข้างสูง ซึ่งเป็นกระแสความนิยมนมแม่ในปัจจุบันที่มีความเข้มข้น โดยไม่จำกัดจำนวนการมีบุตรของกรณีศึกษา เนื่องจากประสบการณ์ การมีบุตรในอดีต อาจมีผลต่อความคิดและพฤติกรรมการของแม่ในปัจจุบัน พร้อมทั้งกรณีศึกษาต้องอยู่ในช่วงที่บุตรอยู่ในโรงพยาบาลช่วงหลังคลอด และไม่จำกัดขอบเขตในเรื่องที่อยู่อาศัยของกรณีศึกษา ไม่ว่าจะเป็นในเมืองหรือชนบท เนื่องจาก การที่กรณีศึกษาอาศัยในชุมชนที่แตกต่างกันจะทำให้การศึกษารั้นี้ มองเห็นสังคมและวัฒนธรรมที่หลากหลาย

ในขั้นตอนการเลือกผู้ให้ข้อมูลในการศึกษาหรือกรณีศึกษานั้น ในเบื้องต้นผู้ศึกษาใช้การเข้าไปในโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพ แล้วทำการเลือกแม่หลังคลอดที่มีอุปสรรคในการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ ที่มีปัญหาทางด้านร่างกายเป็นหลัก โดยเข้าไปเลือกกรณีศึกษา ณ ห้องเรียนรู้ ของโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพ ซึ่งเป็นห้องสำหรับดูแลแม่ที่มีปัญหาในการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ โดยเฉพาะ เพื่อช่วยให้แม่สามารถเลี้ยงลูกด้วยนมตนเองได้ พร้อมทั้งมีการติดตามเมื่อแม่กลับออก

จากโรงพยาบาล เพื่อต้องการให้แม่เลี้ยงลูกด้วยนมตนเองเพียงอย่างเดียวครบ 6 เดือนเต็ม จากนั้นเลือกบุคคลที่มีความแตกต่างกัน ทั้งในเรื่องของเงื่อนไขชีวิต เสี่ยงสะท้อน และปฏิบัติการของแม่หลังคลอดที่มีต่อกระแสความนิยมนมแม่ การคิด ความรู้สึกและการให้ความหมาย รวมทั้งภูมิหลังของกรณีศึกษาด้วย เนื่องจากผู้ศึกษามีความเห็นว่าบุคคลจะมีเสี่ยงสะท้อนและวิธีปฏิบัติการที่หลากหลายออกไปในแต่ละคน และแต่ละคนก็มีระดับความเข้มข้นของเสี่ยงสะท้อนและการกระทำที่ต่างกันออกไป เพราะจากการที่ผู้ศึกษาได้เข้าไปสำรวจข้อมูลเบื้องต้น พบว่า แม่หลังคลอดมีวิธีการที่หลากหลาย ที่จะปฏิบัติการต่อกระแสความนิยมนมแม่ อาทิ การบ่น การโกหกกับบุคลากรทางการแพทย์เรื่องการให้นมบุตร เป็นต้น

จากการลงพื้นที่เบื้องต้นผู้ศึกษาพบว่า กรณีศึกษาได้มีปัญหาต่างๆ เข้ามาเกี่ยวข้องกับที่นอกเหนือไปจากปัญหาทางด้านร่างกาย ไม่ว่าจะเป็นปัญหาด้านการทำงาน ปัญหาด้านสถานะทางเศรษฐกิจ การต้องการพักผ่อน / ความเป็นส่วนตัว เป็นต้น ซึ่งปัญหาต่างๆ เหล่านี้ ผู้ศึกษาก็จะนำมาเป็นอีกส่วนหนึ่งของการเลือกกรณีศึกษาด้วย เพื่อให้เห็นถึงปัญหาหรือเงื่อนไขชีวิตของแม่หลังคลอด ที่มีความหลากหลายมากยิ่งขึ้น

- ประเด็นที่ใช้เป็นแนวคำถามในการศึกษา

ประเด็นคำถาม ที่ผู้ศึกษาใช้ในการศึกษาค้างนี้ กำหนดมาจากกรอบแนวคิดทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษาเรื่องนี้ และกำหนดมาจากตัวคำถามและวัตถุประสงค์ในการศึกษา โดยประเด็นคำถามที่ใช้ในการศึกษา จะเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งในการที่จะทำให้ผู้ศึกษาได้รับข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการนำมาวิเคราะห์ผลและรายงานผลการศึกษาค้างต่อไป โดยเริ่มต้นจากข้อมูลส่วนตัวของผู้ให้ข้อมูลทั้งด้านอายุ การศึกษา อาชีพ รายได้ เป็นต้น ซึ่งข้อมูลพื้นฐานเหล่านี้มีความสัมพันธ์กับแนวคิด การจัดการ การให้ความหมายของบุคคล และประเด็นคำถามที่กำหนดขึ้นครั้งนี้ จะเป็นประเด็นคำถามที่เกี่ยวข้องกับตัวผู้ให้ข้อมูล รวมทั้งสภาพแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรมของผู้ให้ข้อมูลด้วย ซึ่งผู้ศึกษาได้กำหนดประเด็นคำถามอย่างกว้างๆ ดังต่อไปนี้

- 1) ปัญหา หรืออุปสรรค ในการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ของกรณีศึกษา พร้อมกับวิธีการจัดการกับปัญหาหรืออุปสรรคนั้น
- 2) การให้ความหมายต่อสิ่งเหล่านี้
 - แม่ที่ดี รักลูกเป็น / แม่ที่รักลูกไม่เป็น
 - นำนมแม่ / นมผง
- 3) ความคิดเห็นต่อสิ่งเหล่านี้
 - การเลี้ยงลูกด้วยนมมารดา / การเลี้ยงลูกด้วยนมผง

- การเลี้ยงลูกด้วยนมตนเองเพียงอย่างเดียวเป็นระยะเวลานาน 6 เดือน หลังจาก
นั้นให้พร้อมกับอาหารเสริมจนอายุครบ 2 ปี
 - ปฏิบัติการของสังคม เช่นนโยบายของโรงพยาบาลและบุคคลรอบข้าง ที่ให้แม่
ต้องเลี้ยงลูกด้วยนมตนเองเพียงอย่างเดียว และต้องเลี้ยงให้ได้ ทั้งๆ ที่แม่พบกับ
อุปสรรคในการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่
- 4) ความตั้งใจในการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่
- ก่อนคลอด
 - ช่วงเวลาขณะคิดว่าตนเองประสบกับปัญหาและอุปสรรคในการให้นมบุตร
 - หลังจากที่อยู่พบอุปสรรคในการให้นมบุตร
- 5) อิทธิพลที่ได้รับหรือเป็นสิ่งเร้าในการกลายเป็นแม่ หรือมีผลต่อการคิดและตีความของ
การเป็นแม่ที่ดีที่รักลูกเป็นกับแม่ที่รักลูกไม่เป็น
- กลุ่มบุคลากรทางโรงพยาบาล
 - ครอบครัว ญาติ
 - เพื่อน
 - สื่อต่างๆ
- 6) เมื่อได้รับข้อมูลหรือรับรู้เรื่องการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่จากสิ่งที่มีอิทธิพล กรณีศึกษาคิด
อย่างไรกับสิ่งนั้น และจัดการกับสิ่งนั้นอย่างไร
- 7) ขณะที่แม่มีอุปสรรคในการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ แม่มีเสียงสะท้อน และวิธีปฏิบัติการต่อ
กระแสความนิยมนมแม่ในสังคมไทยปัจจุบันอย่างไร
- 8) ผลที่ได้รับจากเสียงสะท้อนและปฏิบัติการของแม่หลังคลอดผู้มีอุปสรรคในการเลี้ยง
ลูกด้วยนมแม่ ที่มีต่อกระแสความนิยมนมแม่ในสังคมไทยปัจจุบัน

- วิธีการศึกษา

วิธีการที่ใช้ในการศึกษารั้งนี้ เริ่มต้นจากการศึกษาข้อมูลเอกสารวิชาการที่เกี่ยวข้อง
จากนั้นจึงทำการเก็บข้อมูลภาคสนาม โดยใช้การศึกษาแบบเจาะจงในกลุ่มคนที่เป็นแม่หลังคลอดที่
มีอุปสรรคในการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ ทั้งนี้ผู้ศึกษาจะเริ่มต้นด้วยการเข้าไปขออนุญาตกับทาง
โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพ เพื่อทำการเก็บข้อมูลกับกรณีศึกษาที่เข้าไปรับบริการในห้องเรียนรู้ ซึ่ง
เป็นผู้ที่มีปัญหาทางด้านร่างกายในการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ จากนั้นผู้ศึกษาจะเข้าไปแนะนำตัวและ
พูดคุยกับผู้ให้ข้อมูลและผู้ศึกษาเลือกมาเป็นกรณีศึกษา เพื่อบอกถึงวัตถุประสงค์ในการเข้ามาพูดคุย
และทำความรู้จักกับบุคคลดังกล่าว โดยในช่วงนี้เป็นการสร้างความสัมพันธ์เบื้องต้นกับ

กรณีศึกษา รวมทั้งสังเกตอิทธิพลรอบข้างของกรณีศึกษา เช่น บทบาทของเจ้าหน้าที่สาธารณสุข ที่เข้ามามีอิทธิพลในการให้แม่เลี้ยงลูกด้วยนมตนเองให้ได้ เมื่อผ่านไประยะหนึ่งแล้วผู้ศึกษาจะใช้วิธีการเข้าไปมีส่วนร่วมในวิถีชีวิตประจำวันกับกรณีศึกษา ตลอดจนติดตามอย่างต่อเนื่อง เมื่อกรณีศึกษากลับไปอยู่ที่บ้านแล้ว เพื่อให้เห็นถึงบริบทสภาพแวดล้อมทางสังคมที่แวดล้อมกรณีศึกษา ไม่ว่าจะเป็นบุคคล สภาพสังคม และวัฒนธรรม เช่น ครอบครัว ญาติพี่น้อง เพื่อนบ้าน สื่อต่างๆ รวมทั้งการติดตามของเจ้าหน้าที่สาธารณสุข เป็นต้น เพื่อให้เห็นถึงปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เข้ามามีอิทธิพลกับกรณีศึกษาในการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ พร้อมทั้งได้เห็นถึงปฏิบัติการและเสียงสะท้อนของแม่ ที่มีต่ออิทธิพลเหล่านั้นด้วย วิธีการสุดท้ายที่ใช้ในการศึกษา คือ การเก็บรวบรวมหรือศึกษาข้อมูลจากบุคคล เอกสาร หรือ สื่อต่างๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกับสิ่งที่ผู้ให้ข้อมูลอ้างอิงถึง หรือเป็นสิ่งที่ข้อมูลที่มีความสำคัญต่อการนำมาวิเคราะห์ถึงสภาพแวดล้อมทางสังคม ซึ่งเป็นบริบทของการศึกษา เพื่อที่จะได้นำมาเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาในครั้งนี้

- วิธีเก็บข้อมูล

ในการนี้ผู้ศึกษาจะทำการเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ และการสังเกต โดยการสัมภาษณ์ จะทำการสัมภาษณ์จากแนวคำถาม ที่ได้ตั้งเอาไว้เป็นโครงในการสัมภาษณ์ หรือที่เรียกว่าการสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างนั่นเอง ส่วนการสังเกต จะสังเกตแบบมีส่วนร่วม เพื่อให้เห็นเหตุการณ์หรือปรากฏการณ์ทั้งหมด ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ของกรณีศึกษา ไม่ว่าจะเป็นปฏิกิริยาสีหน้าท่าทาง รวมทั้งคำพูดของกรณีศึกษา และยังรวมถึงสิ่งที่เข้ามามีอิทธิพลในการเลี้ยงลูกด้วยนมแม่ของกรณีศึกษา ไม่ว่าจะเป็นบุคคลหรือสื่อต่าง ๆ ความเป็นมาและผลของปฏิบัติการนั้นๆ เพื่อนำมาตีความจากสิ่งที่เกิดขึ้นในบริบทต่างๆ ในชีวิตประจำวันของกรณีศึกษา ซึ่งผู้ศึกษาจะทำการเก็บข้อมูลโดยแบ่งเป็น 3 ช่วง คือ ช่วงแรก จะเป็นช่วงที่กรณีศึกษาเพิ่งคลอดลูกใหม่ๆ ซึ่งเป็นระยะที่จะต้องนอนพักอยู่ในโรงพยาบาล ต่อมาช่วงที่ 2 เป็นช่วงที่กรณีศึกษาออกจากโรงพยาบาลใหม่ๆ ที่อยู่ในช่วง 1 เดือนแรกหลังคลอด และสุดท้ายช่วงที่ 3 จะเป็นช่วงที่กรณีศึกษาออกจากโรงพยาบาลนาน มากกว่า 2 เดือน เนื่องจากแต่ละช่วงของการศึกษานี้ จะเป็นช่วงที่แม่หลังคลอดจะพบกับเงื่อนไขชีวิตที่แตกต่างกันไป ซึ่งอาจทำให้แม่มีความคิด ความรู้สึก เสียงสะท้อน หรือปฏิบัติการที่แตกต่างกันออกไปด้วย ซึ่งส่วนนี้จะเป็นวิธีการหลักที่ทำให้ผู้ศึกษาได้รับข้อมูลที่มีความสำคัญ ในการทำการวิเคราะห์หน่วยวิเคราะห์หลัก

- การนำเสนอผลการศึกษา

การศึกษาเรื่องนี้แบ่งการนำเสนออย่างคร่าวๆ ออกเป็น 5 ส่วนซึ่งการศึกษาทั้งหมดเป็นไปเพื่อการค้นหาถึงที่มา ของปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในสังคม และเพื่อการตอบคำถามของการศึกษาที่ได้ตั้งเอาไว้ โดยใน**ส่วนแรก**จะเป็นการนำเสนอถึงความสำคัญของปัญหาที่ทำการศึกษว่าเป็นมาอย่างไร พร้อมทั้งนำเสนอคำถามและวัตถุประสงค์ในการศึกษา **ส่วนที่ 2** เป็นการนำเสนอแนวคิดทฤษฎี เอกสารที่เกี่ยวข้อง และผลการศึกษาต่างๆ เพื่อนำมาใช้หรือกำหนดเป็นกรอบแนวคิดในการศึกษา **ส่วนที่ 3** ระเบียบวิธีวิจัย เป็นการนำเสนอรูปแบบการวิจัย หน่วยในการวิเคราะห์และขอบเขตในการศึกษา ประเด็นคำถามหลักในการเก็บข้อมูล รูปแบบการนำเสนอข้อมูลและระยะเวลาในการศึกษาเรื่องนี้ทั้งหมด **ส่วนที่ 4** นำเสนอข้อมูลของกรณีศึกษาแต่ละกรณีอย่างละเอียด เพื่อให้เห็นเสียงสะท้อน ความคิด และปฏิบัติการต่อกระแสความนิยมนมแม่ในสังคมไทยของกรณีศึกษาเพื่อให้เป็นแม่ที่ดีหรือตามที่สังคมอยากให้เป็น และสภาพแวดล้อมทางสังคม ซึ่งถือเป็นบริบทที่มีส่วนในการกระตุ้นให้เกิดความคิดและกระบวนการกลายเป็นแม่ของคนซึ่งจะทำให้เราเข้าใจถึงปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้น **ส่วนสุดท้าย** เป็นการนำเสนอผลการวิเคราะห์สิ่งที่เกิดขึ้นทั้งหมดในการศึกษาเรื่องนี้ โดยทำการรวบรวมข้อมูลที่ได้จากการศึกษาทั้งหมดมาทำการวิเคราะห์โดยพิจารณาความสอดคล้อง ความสัมพันธ์และความแตกต่างในประเด็นการศึกษาที่ได้ซึ่งนำเสนอในรูปแบบของการพรรณนา และทำการสรุปผลการศึกษาพร้อมทั้งข้อเสนอแนะที่อาจเป็นประโยชน์สำหรับการศึกษาในครั้งต่อไป